

ARKIVRÅD

ORGAN FOR NORSK ARKIVRÅD **1/23**

ER ARKIV RELEVANT FOR FNS BÆREKRAFTSMÅL? / GRØNNE, DIGITALE ARKIVER – ET PARADOKS? / KUNSTIG INTELLIGENS / TID FOR DIGITALE AI-LØSNINGER / I SANDKASSEN MED TOLLETATENS HELHETLIGE INFORMASJONSFORVALTNING / SJØFARTSDIREKTORATET HAR DELTATT I ARKIVVERKET'S REGULATORISKE SANDKASSE / MER OFFENTLIGHET – MINDRE JOBB / DOKUMENTASJONSFANGST / ENDRING I OFFENTLIGHETSLOVEN PÅ HØRING / INTERVJU MED NORSK PRESSEFORBUND / SKEIV I NORDLAND / FELLES KLASSEFIKASJON FOR KOMMUNESEKTOREN

Er arkiv relevant for FNs bærekraftsmål?	4
Grønne, digitale arkiver – et paradoks?	8
Kunstig intelligens	16
Tid for digitale AI-løsninger	22
I sandkassen med Tolletatens helhetlige informasjonsforvaltning	25
Sjøfartsdirektoratet har deltatt i Arkivverkets regulatoriske sandkasse	30
Mer offentlighet – mindre jobb	32
Dokumentasjonsfangst	35
Endring i offentlighetsloven på høring	39
Intervju med Norsk Presseforbund	40
Skeiv i Nordland	42
Felles klassifikasjon for kommunesektoren	46

Kjære leser

Tidlig i år kom nyheten om at ingen nye prosjekter ville bli tatt opp i Arkivverket sin regulatoriske sandkasse i 2023. Personlig synes jeg dette var svært dårlige nyheter og håper sandkassa kommer sterkere tilbake i 2024. For det virker! Arkivråd har i denne utgaven flere artikler som omhandler forskjellige sandkasse-prosjekter, som alle har nyttig og interessante erfaringer å dele.

Videre tar vi opp tema som bærekraft, innsyn, kunstig intelligens og innsamling av arkivmateriale fra skeive miljø i Nordland. Til slutt vil jeg oppfordre alle til å lese intervjuet med Norsk Presseforbund og sette seg inn i forslaget til endring i offentlighetsloven som nå er ut på høring. Send høringssvar!

God lesning!
Anita

ARKIVRÅDs redaksjon:

Anita Haugen Lie (redaktør)
Bjørn Finnes
Hege Segerblad
Siri Mæhlum
Susann Svendsen
Maria Skarstein Rytterager (permisjon)

Ansvarlig redaktør:

Anja Jergel Vestvold,
styreleder for Norsk Arkivråd

Redaksjonens postadresse:

ARKIVRÅD, Maridalsveien 3, 0178 Oslo

Utgiver: Norsk Arkivråd, Oslo

Telefon: 94 09 88 80

E-post: postmottak@arkivrad.no

Internett: www.arkivrad.no

Bedriftsmedlemskap: kr 1500 (A-medlemmer)
Personlig medlemskap: kr 450 (B-medlemmer)
Pensjonistmedlemskap: kr 200
Abonnement på ARKIVRÅD er inkludert i medlemsprisen, fritt tilsendt.

Annonsepriser:

1 side: kr 6000
1/2 side: kr 3500
1/3 side: kr 2500
Fargetillegg: kr 4000 Alle priser ekskl. mva.

Annonser, notiser og korte debattinnlegg kan etter avtale leveres med utsatt tidsfrist.

Ettertrykk av artikler og illustrasjoner er tillatt under forutsetning av at kilde oppgis.

ARKIVRÅD er medlem av
Norsk Tidsskriftforening.

Design og produksjon:

Aksell www.aksell.no

Opplag:

950 eksemplarer
ISSN 0518-6935

Forsidebilde: Colourbox

Innleveringsfrist:

Frist for innlevering av artikler til neste nummer er 29. oktober 2023.

LEDER

Hvordan legge til rette for et levende Norsk Arkivråd?

Når du leser dette, er årets generalforsamling i Norsk Arkivråd avholdt, og vi har fått vite hvordan det gikk med landsstyrets forslag til organisasjonsendring. Et forslag som jeg har brukt mye tid på både før vi fikk i oppdrag av generalforsamlingen å gjøre arbeidet, og ikke minst det siste året hvor vi har forsøkt å utforme en ny organisering vi har tro på. Men, når jeg skriver dette, er vi i innspurten fram mot å legge fram forslaget. Et forslag som har modnet lenge, og som bygger på mange diskusjoner i landsstyret. Og akkurat nå er jeg spent på hvordan generalforsamlingen tar imot forslaget.

Selv etter mange generalforsamlinger er jeg alltid spent før en generalforsamling. Det er NAs høyeste beslutningsorgan, og det er gjennom generalforsamlingen at alle medlemmene kan bestemme hva vi tillitsvalgte skal bruke NAs ressurser til. Og der bestemmer hvem som er tillitsvalgte i NA. De siste par årene har generalforsamlingen vært digital. Jeg er ikke udelte tilhenger av å kjøre slike viktige demokratiske prosesser digitalt, fordi jeg opplever at det hemmer debatten og den frie meningsyttringen. På den annen side har jeg hele tiden hatt et håp om at en digital generalforsamling skulle gjøre det så lett å delta at vi skulle få en markant økning i deltagerantall. NA har medlemmer fra hele landet, og dokumentasjonsforvaltning er like aktuelt om man holder til i Molde eller i Oslo, men å reise mellom de to byene for en generalforsamling kan virke langt. Dessverre har det fortsatt vært få medlemmer som har deltatt på generalforsamlingen også i digital form.

Og dessverre er den en lignende trend når vi hvert år leter etter flere som har lyst til å være med og skape denne organisasjonen gjennom å ta på seg verv, bidra til et arrangement eller være kursledere. Vi klarer i liten grad å få med oss nye ansikter, og vi klarer heller ikke å få i gang ønsket nivå av aktivitet på forskjellige steder i landet. Det er hardt arbeid å ha en levende organisasjon, og det krever mange som bidrar. Organisasjonsforslaget som vi akkurat har tatt stilling til, er utformet for å gjøre det lettere å ha et arrangement eller delta i en arbeidsgruppe som skal levere innenfor en mer avgrenset oppgave, enn å ta på seg et verv for to år. Uansett skjebnen til organisasjonsendringen er dette mulig i NA, og jeg oppfordrer deg til å gripe den muligheten. Test ut hvordan det er å være aktiv i NA gjennom en avgrenset oppgave. Jeg kan love at det er lærerikt, og at du får et nyttig nettverk innen faget. For jeg er ikke i tvil om at faget vårt er aktuelt nå og framover. Samtidig er jeg overbevist om at vi alle trenger å utvide og fylle på kompetansen vår hvis det er vi som skal legge til rette for data og dokumentasjon også i framtiden.

Og det kommer alltid saker som det er verdt å engasjere seg i, som forslaget til endringer i offentlighetsloven illustrerer. Du kan lese mer om dette i bladet.

Hvis alt går som jeg håper på generalforsamlingen, sitter jeg fortsatt som styreleder også etter sommeren. Og da håper jeg på å treffe mange som er interesserte i faget vårt, som har en god ide til aktivitet, eller som vil bidra til å få noe til å skje. Jeg håper at akkurat du vil være med å skape en levende organisasjon, og at jeg hører fra deg!

God sommer! ■

ER ARKIV RELEVANT FOR FNS BÆREKRAFTSMÅL?

 av Inga Bolstad, riksarkivar

FNs bærekraftsmål er verdens store plan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene. Målene skal gi en global «retning» for land, næringsliv og sivilsamfunn – og de er laget på bakgrunn av innspill fra 10 millioner mennesker. Hvordan i all verden kan arkiv være relevant her?

Arkivspørsmål var neppe høyt oppe på lista over innspill, men man er ganske enige om at vi trenger kunnskap for å utrydde fattigdom og redde kloden fra klimaundergang. Og *der* kommer arkiv inn!

For arkivene er en av våre viktigste kilder til kunnskap. En av våre store satsinger, *Digitalarkivet*, er viktig her. Det er Norges største kildenettsted, og du kan koble deg digitalt på enormt mye data fra din egen sofa. I Arkivverket er vi helt sikre på at tilgangen til kunnskap vil gi uante muligheter for forskning – og forskning er helt nødvendig for

å nå bærekraftsmålene. I *Digitalarkivet* ligger historiske data som kan nyttes til dagsaktuell forskning på klima og miljøutfordringer, likestilling, pandemier og andre helseområder – for å nevne en brøkdel.

VI KOMMER TIL TYNSET NÅR VI DØR

I 2019 etablerte vi Helsearkivet på Tynset, og her tar vi imot sykehusjournaler etter at pasientene er døde. Vi havner alle på Tynset når vår tid er ute, så her snakker vi om enorme mengder helsedata. Denne informasjonen digitaliserer vi og gjør tilgjengelig for forskning, og dette gir oss store muligheter.

I pasientjournalene ligger informasjon som tidligere var vanskelig å bruke, fordi den bare var på papir. Det var så mye ustrukturert informasjon at det store bildet druknet i detaljene. Men med digital tilgang og kunstig intelligens kan man finne frem og sette sammen informasjon på nye måter. Det betyr at forskerne kan jobbe med helt andre problemstillinger enn i dag. Vi vet for eksempel at forskere brukte kunnskap fra svartedauden for å håndtere korona, og i fremtiden vil gamle data fortsette å gi oss ny helsekunnskap. Her kan vi med andre ord også sjekke av for FNs bærekraftsmål om god helse og livskvalitet.

// Inga Bolstad. Riksarkivar og leder av Arkivverket. Foto: Arkivverket //

GAMLE DATA GIR NY INNSIKT

Et annet eksempel er gamle sesjonsdata fra Forsvaret. Dataene ble i sin tid samlet inn for andre formål, men nå samarbeider vi med Forsvaret om å digitalisere og gjøre dette tilgjengelig og søkbart. Dataene gir et representativt bilde av befolkningen, og er derfor en gullgrube for forskere som jobber med livsløpsstudier eller driver med samfunnsmedisinsk forskning.

FNs bærekraftsmål omfatter også likestilling. Dette fikk en god boost gjennom markeringen av *Skeivt kulturår* i fjor. I Arkivverket digitaliserte vi arkivene etter *Det norske forbundet av 1948*. De var forløperen til *Landsforeningen for*

lesbisk og homofil frigjøring, og i dette arkivet ligger historier som nå kan gjenbrukes til forskning og kunnskapsbygging. Vi ga institusjonen *Skeivt arkiv* digital tilgang, og dette forenklet prosessen for de som ønsker å forske og sette ting i sammenheng. Dette er gode eksempler på at gamle arkiv gir innsikt og bidrar til et mer opplyst samfunn!

FRA MUNN TIL PAD

Et av FN-målene handler om inkludering, uavhengig av etnisitet. Arkivverket omfatter også Samisk arkiv, og her jobber vi for å ta vare på samisk kulturarv. Vi tilbyr alle samiske kulturinstitusjoner å digitalisere materialet

sitt gratis hos oss, og det bidrar til kunnskap om folk, språk og kultur. På Samisk arkiv i Kautokeino har vi både språkkompetanse og den kulturelle kompetansen som kreves for å håndtere prosessen. Mye av den samiske kulturen er muntlig og overføres fra generasjon til generasjon, men hvis samisk språk og kultur skal overleve vår tidsalder, må kilder og språk digitaliseres. Og da er det også viktig at de som beriker materialet med metadata, kjenner samisk kultur og kontekst. Dette kan ikke gjøres fra et majoritetsperspektiv, her må minoriteten bruke kunnskapen om hvilken sammenheng materialet har oppstått i.

// Her signerer riksarkivar Inga Bolstad og Skeivt arkivs Heidi Rafto avtalen om tilgang til Arkivverkets kilder. Foto: Arkivverket //

For kort tid siden lanserte Arkivverket *Nuohtti*¹. Dette er en portal hvor man kan søke i samisk arkivmateriale på tvers av institusjoner og landegrenser. Mange har studert den samiske kulturen gjennom årenes løp, og resultater av innsatsen ligger spredt rundt på universiteter og institutter i hele Europa. Lanseringen av *Nuohtti* er første skritt på veien mot å realisere en gammel drøm om å gi samlet tilgang til arkivmateriale med samisk relevans.

1 <https://nuohtti.com/?lng=nor>

GAMMELT GULL GIR NY NÆRING

For Arkivverket er også FNs bærekraftsmål for økonomisk vekst og innovasjon viktig. Vi ønsker at våre data (arkiv) skal brukes til å bygge verdiøkende tjenester. Data er den nye oljen, men data må brukes for at de faktisk skal skape verdi.

Arkivverket er en av landets største dataforvaltere, vi tilbyr data gratis, og vi er opptatt av å gjøre våre data tilgjengelig. Med god tilgjengeliggjøring er det også flere og flere som ser potensialet og ønsker å bruke dataene vi forvalter. Dette er med på å bygge verdiøkende tjenester for gründere,

start-ups og andre som vil utvikle nye tjenester basert på arkivdata. Her er mulighetene mange, og vi har antagelig bare sett starten på en helt ny måte å utvikle tjenester på. Ett eksempel er spillutviklere som lager historiske spill basert på historiske data, og dermed skaper både arbeidsplasser og økonomisk vekst.

Arkiv er relevant, og det er mer enn støvete hengemapper. Her ligger informasjon om vår felles historie, og beslutninger som påvirker oss alle. Hvordan skal man kunne ettergå beslutninger og vedtak hvis man ikke har spor etter dem?

// Her overleverer kulturminister
Annette Trettebergstuen digital
tilgang til skeive arkiv til leder for
institusjonen Skeivt arkiv, Bjørn
Widvei. Foto: Arkivverket //

De siste årene har vi jobbet intenst for å få til bedre arkivering i offentlig sektor, særlig i prosjektet *Innebygd arkivering*². Hvert år bruker AS Norge 15 000 årsverk, tilsvarende 12 milliarder kroner, på arkivering. Det er enorme summer, som vi mener kunne vært adskillig lavere.

Én ting er den høye ressursbruken, men det som er like trist, er at vi likevel ikke klarer å ta vare på de dataene som *skal* bevares. De tungvinte prosessene gjør at mye viktig informasjon går tapt. Faktisk sier syv av ti saksbehandlere at de ikke får arkivert som de skal!

Det ønsker vi å gjøre noe med! FN har et bærekraftsmål som handler om vel-fungerende institusjoner – institusjoner som understøtter rettssikkerhet og rettsvern for innbyggere og næringsliv, og arkiv handler jo om nettopp det. Det handler om likebehandling, og muligheten til å etterprøve vurderinger og beslutninger. Hvorfor ble det bestemt? Hva var grunnlaget?

Gjennom *Innebygd arkivering* jobber vi for at arkiveringen bygges inn i arbeidsprosessene og systemene, sånn at saksbehandleren ikke skal behøve å tenke på arkiv, men at det skjer nesten av seg selv.

Så, ja – arkivene er relevante. Vi tenker ikke så mye på det i det daglige, kanskje, men de er samfunnets usynlige pilarer. Og de er definitivt viktige for bærekraft. ■

Digitalarkivet

- En nasjonal fellesløsning hvor statlige, kommunale og private kan bevare og tilgjengeliggjøre arkivdata.
- Her kan de som har og forvalter arkiver, tegne brukeravtale, og bevare og forvalte sine arkivdata trygt over tid.
- Her kan man søke i digitalt arkivmateriale, som dokumenter, foto, video og lyd.
- Digitalarkivet er gratis å bruke – både for de som skal bevare, og de som skal finne.
- Hver måned besøker ca. 130 000 unike brukere Digitalarkivet.
- Arkivverket utvikler Digitalarkivet kontinuerlig, og nye tjenester kommer stadig til.
- Digitalarkivet inneholder per mars 2023 ca. 80 000 søkbare personer, 100 millioner skannede pdf-sider, 158 000 skannede kilder og 76 000 foto. Og det vokser hele tiden. I tillegg er det mengder med digitalt skapte dokumenter fra forvaltningen.

<https://www.digitalarkivet.no/>

² <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering>

GRØNNE, DIGITALE ARKIVER – ET PARADOKS?

✎ av Josefine Jane Hansen,
digital arkivar i Vestfoldmuseene IKS¹

FNs bærekraftsmål ble lansert i 2015. Bærekraftperspektivet er dagsaktuelt, og det finnes politiske føringer for samfunnsansvar og bærekraftig drift². Bærekraftfokus er relativt nytt på arkivfeltet, og det er et stort behov for økt fokus på bærekraft balansert med behovet for å oppfylle arkivformålet om bevaring for framtiden.

Finnes det barrierer for grønne arkiver, og hvordan kan de i så tilfelle overkommes? For å undersøke dette har jeg sett nærmere på Arkivverkets strategi, om denne bidrar til grønn arkivforvaltning, og om det er en konflikt mellom bærekraftshensynet og arkivformålet. Hvilket fokus er det på bærekraft når det kommer til sikker digital langtidsbevaring, og hvordan kan de to hensynene forenes? Finnes det prosjekter, tendenser eller visjoner som berører temaet grønn arkivforvaltning i Norge og/eller internasjonalt, og hva kan og bør gjøres i framtiden?³

¹ Artikkelen er basert på bacheloroppgaven med tittel «Grønne arkiver – et paradoks? Er det en innebygd konflikt mellom arkivformål og bærekraft?».

² Kulturdepartementet, 2020, s. 6–7.

³ For å finne svar har jeg undersøkt Arkivverkets siste årsrapporter og annen relevant offentlig dokumentasjon, og jeg har intervjuet Espen Sjøvoll i Arkivverket for mer bakgrunnsinformasjon. I tillegg har jeg lest engelskspråklige forskningsartikler om temaet grønn eller bærekraftig forvaltning av digitalarkiver.

ARKIVFORMÅL: Arkivformålet er å sørge for at arkiver som har *betydelig verdi* eller inneholder viktig dokumentasjon skal bevares og tilgjengeliggjøres for ettertida (Arkivlova § 1). Siden det bare er arkivmateriale med *betydelig verdi* som skal bevares, innebærer det at det må foretas en bevarings- og kassasjonsvurdering av arkivene, og at det som ikke er bevaringsverdig, må kasseres. De arkivene som vurderes som bevaringsverdige, krever aktiv forvaltning, og de må beskrives og gjøres tilgjengelige. Å oppfylle arkivformålet krever handling: *både* aktiv kassasjonspraksis og aktiv forvaltningspraksis.

DIGITAL ARKIVFORVALTNING: Digitalt skapt eller digitalisert arkivmateriale med bevaringsverdi forvaltes etter OAIS-standarder.¹ Data og tilhørende metadata utgjør en arkivpakke. Arkivpakkene må være i standardiserte arkivformater og lagres på medier egnet for langtidsbevaring.² Siden lagringsmediene har begrenset varighet, må dataene jevnlig migreres til nye medier.

GRØNNE ARKIV: *Grønn* betyr i denne sammenhengen miljøvennlig, eller ikke-skadelig for miljøet. Grønne arkiver betyr miljøvennlig praksis for arkivdanning og -forvaltning.

BÆREKRAFT: *Bærekraftig* er et mer holistisk begrep som også omfatter grønn.³ Bærekraft-begrepet ble først definert av Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, ofte kalt Brundtland-kommisjonen, i 1987: «Bærekraftig utvikling er utvikling som møter nåtidens behov uten å kompromittere framtidige generasjoners muligheter til å møte sine egne behov.»⁴ Bærekraft omfatter tre grunnpillarer: sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft.⁵

1 Riksarkivarens forskrift, 2017, § 8-1(4).

2 Ibid, kapittel 5.

3 Abbey, 2012, s. 93.

4 Gjengitt i Abbey, 2012, s. 93.

5 Abbey, 2012, s. 94; Pendergrass et al., 2019, s. 165.

«FINNES DET SÆRLIGE HENSYN SOM TILSIER BEGRENSNINGER ELLER SPESIELLE KRAV VED BRUK AV SKYTJENESTER TIL LAGRING AV VÅR FELLES HUKOMMELSE?» SPØRRES DET I NOU 2019: 9. JEG VIL SVARE: «JA – ENERGIKILDER!»

BEGREPER, MODELL OG TEORIER

De tre begrepene arkivformål, digital arkivforvaltning og bærekraft er viktige i denne artikkelen. Jeg legger vekt på miljømessig bærekraft, men en bærekraftig praksis må ta hensyn til de tre begrepene for å fungere. Dels henger de sammen, og dels er de motsetninger.

For å analysere data og tolke funnene i undersøkelsene er den grønne arkivmodellen til van Bussel, Smit og van de Pas⁴ brukt, samt FNs bærekraftsmål⁵, feministisk teknologivitenskap⁶ og teknologietikk⁷. Den grønne arkivmodellen skal gi økt bevissthet og redusert energi- og ressursbruk. FNs bærekraftsmål inneholder konkrete, globale mål for å stoppe klimaendringene, flere med direkte relevans for arkivsektoren. Feministisk teknologivitenskap viser at vitenskapen henger sammen med samfunnets fellesinteresser – vi har et politisk og etisk ansvar for utvikling og bruk av vitenskap og teknologi. Ifølge teknologietikken har vi et etisk ansvar for menneskelige og miljømessige kostnader og konsekvenser av vår teknologibruk.

GEVINSTER VED DIGITALISERING AV ANALOGT MATERIALE

Når det gjelder gevinster ved digitalisering av analogt materiale, er det interessant å se nærmere på Arkivverkets strategi for 2020–2022. Strategien har

to satsingsområder, *innebygd arkivering* og *Digitalarkivet*. I intervjuet med Espen Sjøvoll forteller han at det ikke benyttes noen verktøy for å evaluere hvor bærekraftig praksisen i arkivsektoren er, og Arkivverket har ikke konkret beregnet miljøgevinsten ved digitalisering av analoge arkiver. Likevel mener han digitaliseringssatsingen gir flere gevinster: klimagevinster som lavere transportutslipp og lavere miljøavtrykk ved digital lagring (for eksempel magnetbånd) som ikke trenger å være veldig strømkrevende, samt bedre tilgjengelighet, økt sikkerhet, redusert plassbehov og økonomisk gevinst.

ER DET EN KONFLIKT MELLOM ARKIVFORMÅL OG BÆREKRAFT?

På spørsmålet om det finnes en konflikt mellom arkivformål og bærekraft, svarer Sjøvoll at bærekraft er mer enn bare CO₂-utslipp. Arkiver er en viktig del av oppnåelsen av FNs bærekraftsmål 16: Velfungerende institusjoner. Bevaringskriterier og aktiv bevarings- og kassasjonspraksis er fortsatt nødvendig og gagnar både arkivformålene og bærekraftensynet. Selv om det er teoretisk mulig å bevare alt digitalt, er det ikke hensiktsmessig av hensyn til gjenfinning. Tilgjengeliggjorte arkiver kan bidra til å forklare hvordan utviklingen er, og gjøre klimamodellene bedre, som for eksempel fangstrapper fra Svalbard som Meteorologisk institutt mater inn i modellene sine.

På den annen side tar jo data plass. Arkivverket har satt ned et bevaringsutvalg som skal vurdere hva som skal

bevares digitalt. Bærekraftaspektet er en liten del av det bevaringsutvalget skal ta stilling til, men det er vanskelig å regne ut, og det legges ikke så mye vekt på bærekraft. Som Sjøvoll uttrykte det: «Det er ikke arkivene som gjør at verden går under, men vi skal jo være bevisst på det, vi og.»⁸

ARKIVVERKETS DIGITAL-ARKIVSATSING I LYS AV VAN BUSSEL OG KOLLEGERES MODELL FOR GRØNNE ARKIVER

Arkivverket har ikke brukt van Bussel og kollegers modell, men jeg ville undersøke om Digitalarkivsatsingen likevel følger prinsippene i den. Modellen består av tre deler: grønn databehandling, de-duplisering (å slette duplikater) og informasjonsverdikjede. Av de tre delene er grønn databehandling mest relevant for depotfasen.

Grønn databehandling

Grønn databehandling inkluderer grønn bruk av maskin- og programvare, energiforbruk og hjemmekontor.⁹ Grønn databehandling får ikke så mye direkte oppmerksomhet, men Arkivverket har kraftavtaler med opprinnelsesgaranti som gir ren strøm; nye lagringsmedier krever færre migrasjoner og mindre strømforbruk; koronapandemien har ført til økt bruk av hjemmekontor og digitale møter, og ansatte oppfordres til å sykle til jobb, som fører til mindre persontransport og dermed utslippsreduksjon.¹⁰

Reduksjon

Siden dataoverflod drukner effektene av grønn databehandling, er reduksjon avgjørende. Implementering av den grønne arkivmodellen kan fremme reduksjon siden grønn databehandling er i tråd med sirkulær økonomi. Å forlenge levetiden til

4 Van Bussel, Smit & van de Pas, 2015.

5 FN-sambandet, 2020.

6 Feminist technoscience, 2022, 10. april.

7 Ethics of technology, 2022, 9. juli.

8 E. Sjøvoll, intervju, 25. april 2022.

9 Van Bussel & Smit, 2014, s. 271–274.

10 E. Sjøvoll, intervju, 25. april 2022.

produktene og redusere strømforbruket og forurensingen knyttet til hele livsløpet, fra råvareutvinning via produksjon og bruk til resirkulering, blir avgjørende hvis vi skal kunne nå målene om å dempe den globale oppvarmingen.¹¹ Arkivverket har gjennomført tiltak for å redusere energiforbruket i sine bygg.¹²

Migrasjonssparadokset og bærekraftige lagringsmedier

Det er et paradoks at analoge arkiver kan vare lenger enn oss hvis de bevares under gunstige forhold, mens digitalt materiale må migreres jevnlig. Migreringen utgjør fare for feil som korrupsjoner i bitstrømmen. Hvordan kan dette være en god måte å langtidsbevare vår kultur og historie på?

Tilgjengeliggjøring og formidling er uten tvil forenklet med digitaliseringen, men skaper det økt ressursbruk?

Økt strømforbruk virker uunngåelig så lenge det skapes økende mengder data, så utbyggingen av energi bør være fornybar.¹³ For å være bærekraftige må vi ta i bruk løsninger som er minst mulig ressurskrevende, både under lagring og bruk. Som Sjøvoll påpeker, trenger ikke lagring å være veldig strømkrevende – nye magnetbånd og analog film er eksempler på det.

Ren energi – betydningen av lokasjon

«Finnes det særlige hensyn som tilsier begrensninger eller spesielle krav ved bruk av skytjenester til lagring av vår felles hukommelse?» spørres det i NOU 2019:9.¹⁴ Jeg vil svare: «Ja – energikilder!» Med skylagring blir brukeren mindre bevisst på den fysiske miljøpåvirkningen enn ved lokal lag-

ring,¹⁵ men skytjenester er ressurskrevende maskinparker,¹⁶ så energikildene er av stor betydning. Etter gjeldende lov er skytjenester på servere lokalisert i Norge tillatt,¹⁷ mens utførsel av arkiver til utlandet er forbudt. Det nye lovutkastet foreslår å oppheve utførselsforbudet, blant annet fordi de økonomiske besparelsene er større i utlandet.¹⁸ Ved overføring av digital dokumentasjon til utlandet bør andre forhold vurderes.¹⁹ Spørsmål om ren energi tas ikke opp i NOU 2019:9, men jeg mener det bør være et av kriteriene som vurderes. Siden Norge har 73 % fornybar, ren energi sammenlignet med 17 % på verdensbasis,²⁰ er det mer bærekraftig å lagre i Norge eller Norden.²¹

INFORMASJONSVERDIKJEDE – AKTIV ARKIVBEGRENSNING OG BEVARINGS- OG KASSASJONSVURDERING

Aktiv arkivbegrensning blir viktigere jo mer arkivmateriale som skapes, og mengden lagrede data er sterkt økende år for år. Det er vanskeligere å finne, tilgjengeliggjøre og bruke verdifulle data hvis de drukner i uoverskuelige mengder av irrelevante data, og undersøkelser viser at 52 % av data i virksomhetene på verdensbasis er såkalt mørke data – data virksomheten selv ikke har oversikt over.²² En mer aktiv arkivbegrensning og kassasjonspraksis kan føre til en viss reduksjon i veksten, noe som gjør klimaavtrykket lavere, siden behovet for lagringsplass da reduseres. Det gir både økonomiske besparelser og økt bærekraft, siden enhver reduksjon gir miljøgevinst.²³

15 Pendergrass, 2019, s. 173–174.

16 Viseth, 2015; Williams, 2017.

17 NOU 2019:9, s. 200.

18 Ibid., s. 210.

19 Ibid., s. 280.0

20 FN-sambandet, 2020, bærekraftsmål nr. 7.

21 Cook, 2012; Viseth, 2015; Khoury, 2015.

22 Wittrup, 2020.

23 Smit & van Bussel, 2014.

Arkivbegrensning er først og fremst relevant i arkivdanningen, og hva arkivskaper skal avlevere til Arkivverket, styres av kassasjonsreglene i Riksarkivarens forskrift.²⁴ Arkivverket har satt ned et tverrfaglig bevaringsutvalg som skal vurdere hvilken samfunnsdokumentasjon som er viktigst å langtidsbevare. Utvalget skal se nærmere på kriterier for bevarings- og kassasjonsvurderinger og hvilke framgangsmåter som er mest hensiktsmessige for å gjøre vurderinger, og om tilnærmingen er bærekraftig.²⁵ Jevnlig re-vurdering av arkivbestanden²⁶ kan og bør foretas gjennom hele dokumentasjonens livsløp, også når det forvaltes i et depot.

HVORDAN DIGITALARKIVET BIDRAR TIL OPPNÅELSE AV FNs BÆREKRAFTSMÅL

Alle land og alle deler av samfunnet må utnytte sitt handlingsrom for å nå FNs bærekraftsmål på best mulig måte.²⁷ Satsingen på Digitalarkivet bidrar til å oppnå flere av dem:

Bærekraftsmål nr. 4. God utdanning

Bedre tilgang til autentiske kilder bidrar til identitetsutvikling og «å styrke utdanning og likhet»²⁸ inkludert «utdanning i bærekraftig utvikling og livsstil (...) og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling».²⁹

Bærekraftsmål nr. 7. Ren energi til alle

Forskning på og utvikling av rene energikilder og energieffektivisering er en forutsetning for å oppnå ren energi til hele verden.³⁰

24 Riksarkivarens forskrift, 2017, kapittel 7.

25 Arkivverket, u.å.

26 Pendergrass, 2019, s. 184.

27 Kulturdepartementet, 2020, s. 6.

28 Arkivverket, 2022, s. 63.

29 FN-sambandet, 2020, delmål 4.7.

30 FN-sambandet, 2020.

11 Van Bussel et al., 2015, s. 188.

12 Arkivverket, 2021, s. 58.

13 Riksantikvaren, 2021, s. 13.

14 NOU 2019:9, s. 37.

Arkiver inneholder historiske data og informasjon som kan være nyttig i denne forskningen.³¹

Bærekraftsmål nr. 8. Anstendig arbeid og økonomisk vekst

God bruk av teknologiske løsninger, omorganisering og rutineforbedringer gir mer effektiv ressursbruk i utførelsen av arbeidsoppgaver³² og frigir arbeidskraft til kjerneoppgaver.³³ Med felles systemer kan man hindre redundans og unngå dobbeltarbeid.³⁴ Dette bidrar til å «bedre utnyttelsen av globale ressurser innenfor forbruk og produksjon, og arbeide for å oppheve koblingen mellom økonomisk vekst og miljøødeleggelser».³⁵

31 Arkivverket, 2021, s. 59.

32 ibid, s 18

33 Arkivverket, 2022, s. 63.

34 NOU 2019: 9, s. 199.

35 FN-sambandet, 2020, delmål 8.4.

Bærekraftsmål nr. 9. Industri, innovasjon og infrastruktur

Arkivverkets satsing på Digitalarkivet bidrar med «en robust og fleksibel digital infrastruktur som skal støtte teknologi og tjenester for overføring, bevaring, bruk og deling av historiske data og arkiver fra både statlig, kommunal og privat sektor»³⁶ Den styrker også vitenskapelig forskning.³⁷

Bærekraftsmål nr. 10. Mindre ulikhet

Digitalarkivet samler arkivfaglige ressurser fra hele landet på samme plattform, der brukerne kan få gratis tilgang uavhengig av hvor de befinner seg. Dette bidrar til demokratisk, likeverdig informasjonstilgang til alle. Dessuten kan erfaringer, kunnskaper og konkrete løsninger fra Arkivverkets satsinger

36 Arkivverket, 2022, s. 63.

37 FN-sambandet, 2020, delmål 9.5.

deles med andre land, noe som reduserer ulikhetene mellom landene.³⁸

Bærekraftsmål nr. 11. Bærekraftige byer og lokalsamfunn

Arkivsektorens samfunnsoppdrag er direkte knyttet til å «[s]tyrke innsatsen for å verne og sikre verdens kultur- og naturarv»,³⁹ og begge Arkivverkets satsingsområder bidrar. Dette «er viktig for å skape trygge, inkluderende og motstandsdyktige samfunn. Det at rettigheter og plikter for både myndigheter og innbyggere kan dokumenteres og at dokumentasjonens autenticitet garanteres for over generasjoner, er en grunnleggende forutsetning for å hindre konflikter eller redusere konfliktnivå, og unngå at urett skjer».⁴⁰

38 Arkivverket, 2022, s. 63.

39 FN-sambandet, 2020, delmål 11.4.

40 Arkivverket, 2022, s. 63.

Bærekraftsmål nr. 12. Ansvarlig forbruk og produksjon

Samfunnet må gjøre mer med mindre ressurser og øke ombruken.⁴¹ Digitalisering gjør det mulig for flere å bruke de samme kildene,⁴² og skjøre originaler kan bevares samtidig som informasjonen i dem blir tilgjengeliggjort via en digital kopi.

Bærekraftsmål nr. 13. Stoppe klimaendringene

Arkiver medvirker til å «[s]tyrke kunnskap og bevisstgjøring om klimaendringer»⁴³ ved å bevare og tilgjengeliggjøre samfunnsdokumentasjon, inkludert dokumentasjon om klimaendringer.⁴⁴

Bærekraftsmål nr. 16. Fred, rettferdighet og velfungerende institusjoner

Digital tilgang bidrar til demokrati, rettssikkerhet og velfungerende institusjoner,⁴⁵ spesielt følgende delmål: «16.3) Fremme rettsstaten nasjonalt og internasjonalt, og sikre likhet for loven, rettssikkerhet og rettsvern for alle»; «16.6) Utvikle effektive, ansvarlige og åpne institusjoner på alle nivåer»; «16.7) Sikre lydhøre, inkluderende, deltakelsesbaserte og representative beslutningsprosesser på alle nivåer»; «16.10) Sikre allmenn tilgang til informasjon og beskytte grunnleggende friheter i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler», og «16.a) Styrke relevante nasjonale institusjoner».⁴⁶

Bærekraftsmål nr. 17. Samarbeid for å nå målene

Utvikling av nye tjenester krever innsikt fra nye målgrupper og fagmiljøer.

Det er utfordrende å skape økonomisk handlingsrom for drift og vedlikehold av fellesløsningene på en framtidig rett måte, siden det kreves investeringer før gevinster kan hentes ut. Økt kommunikasjon og samarbeid med andre virksomheter åpner for tiltak med større klima- og miljøgevinst enn hva Arkivverket kan gjennomføre alene.⁴⁷ Mulighetene for å gjennomføre en bærekraftig utvikling styrkes gjennom «velfungerende partnerskap i det offentlige, mellom det offentlige og det private og i det sivile samfunn som bygger på partnerskapenes erfaringer og ressursstrategier».⁴⁸

DIGITALARKIVSATSINGEN I LYS AV FEMINISTISK TEKNOLOGIVITENSKAP OG TEKNOLOGIETIKK

Arkivverkets mandat er å forvalte og tilgjengeliggjøre deler av kulturarven vår. Arkivverkets bevaringsutvalg⁴⁹ og strategier⁵⁰ skal revurdere og møte nåtidens og framtidens endrede krav og behov, og ivareta rettighetene våre. Rettighetene våre omfatter rett til at kulturarven vår forvaltes og tilgjengeliggjøres, og det kan ikke gjøres uten å bruke ressurser. Rettighetssamfunnet beskytter også personers rett til å bli glemt. Det innebærer å slette informasjon.⁵¹

Samfunnets rettigheter – rett til en bærekraftig framtid?

Men hva med retten til en framtid? Dokumentasjon er en forutsetning for forsvarlig offentlig virksomhet,⁵² men hva med bærekraftig forsvarlig? Innebærer det å slette data av bærekraftthensyn?⁵³ Opplevd nytte, tydelige

ALL REDUKSJON AV LAGRET DATA GIR MILJØGEVINST

krav og kunnskap om reglene øker etterlevelsen av arkivregelverket.⁵⁴ Derfor mener jeg bærekraftig drift bør regelfestes. Prinsippene om «deling av data» og «kun en gang»⁵⁵ taler for reduksjon av redundans, og gjeldende arkivlov pålegger arkivbegrensning.⁵⁶ All reduksjon av lagret data gir miljøgevinst.⁵⁷ Momenter som bør med i en risikovurdering, er faren for naturkatastrofer (NOU 2019:9, s. 213), og global oppvarming gir større sannsynlighet for flere naturkatastrofer. Alle tiltak for å redusere klimagassutslipp og dermed bremse global oppvarming er derfor forebyggende tiltak. Teknologietikk blir viktigere jo større påvirkning teknologien har på samfunnet, og spesielt når algoritmer tar beslutninger.⁵⁸ Arkivverket bruker nye teknologiske løsninger til å utvikle og forenkle tjenestene sine, og Digitalarkivet forenkler og øker tilgjengeligheten. For å kunne implementere utvidede, automatiserte prosesser i arkivene⁵⁹ må man kunne bygge inn etiske vurderinger i systemene. Vi har en etisk plikt til å drive bærekraftig, opplyse offentligheten om konsekvensen av arkivsektorens praksis, og gi framtidige generasjoner minst like gode muligheter til å dekke sine behov som vi har.⁶⁰ Feministisk teknologivitenenskap holder vitenskap og teknologi etisk ansvarlig for påvirkninger og konsekvenser som følge av utviklingen av den, og vi må ta ansvar for implementeringen og utviklingen. En holistisk tilnærming med fokus på samfunnets fellesinteresser har mer plass til

41 FN-sambandet, 2020.

42 Arkivverket 2021, s. 22.

43 FN-sambandet, 2020, delmål 13.3.

44 Arkivverket, 2021, s. 58–59.

45 Ibid.

46 FN-sambandet, 2020.

47 Arkivverket, 2022, s. 64.

48 FN-sambandet, 2020, delmål 17.17.

49 Arkivverket, u.å.

50 Arkivverket, 2021, s. 19–21.

51 NOU 2019:9, s. 73–74.

52 Ibid, s. 88.

53 Williams, 2017.

54 NOU 2019:9, s. 140.

55 Ibid, s. 153.

56 Ibid s. 216.

57 Pendergrass et al., 2019, s. 182.

58 Ethics of technology, 2022.

59 Arkivverket, 2021.

60 Abbey, 2012, s. 92; 93.

både etikk og bærekraft i arkivforvaltningen, så vel som samfunnet for øvrig, enn en ressursutnyttende teknologitilnærming.⁶¹ Arkivaren har etisk ansvar og bånd til arkivet, arkivskaperne, arkivbrukerne og samfunnet. Forpliktelsene utvikles stadig, og arkivarens rolle må revurderes. Radikal empati er å vise empati for alle, også de som virker å fortjene det minst.⁶² Jeg mener det etiske ansvaret, båndet og den radikale empatien også må omfatte miljøet og framtidige generasjoner, og kan tjene som rettesnorer i vår faglige praksis og utvikling av den. Kanskje må et paradigmeskifte til for å realisere endringen tilstrekkelig, men vi ser tegn til at bærekraft får økende oppmerksomhet.

KONKLUSJONER OG FRAMTIDSPERSPEKTIVER

Undersøkelsene viser at det er en potensiell konflikt mellom bærekraft og arkivformålet, siden bærekraft fortsatt får relativt lite oppmerksomhet, og fordi det er hindringer i veien for å iverksette grønne tiltak. På den andre siden er arkiver viktige kilder til samfunnsdokumentasjon som kan være et middel i oppnåelsen av et mer bærekraftig samfunn og oppfyllelse av mål vi som nasjon har forpliktet oss til å nå.

Potensiell konflikt mellom arkivformålet og bærekraft

Massedigitalisering og økt fangst av digital dokumentasjon kan komme i konflikt med klimahensynet siden økt vekst er ikke bærekraftig.⁶³ Derfor trengs mer ressursbesparende metoder, produkter og prosesser, og det må innebære sirkulær økonomi.⁶⁴ Det er en potensiell konflikt mellom arkiv-

formålet og bærekraft der bærekraftshensynet trumfes – ikke overraskende – av arkivformålet, men også av teknologioptimisme. På den annen side bidrar arkivene og arkivsektorens forvaltning og tilgjengeliggjøring av disse også til mer bærekraftige samfunn gjennom oppfyllelsen av samfunnsmandatet. Tilstrekkelige klimatilstander krever en balansegang mellom å huske og å glemme: å bevare, tilgjengeliggjøre og bruke dokumentasjon og data som er nødvendige for kunne ta bærekraftige valg, og samtidig kassere så mye som det er forsvarlig fordi all bevaring krever ressurser.

Barrierer mot grønne arkiver

Internasjonalt har grønn arkivforvaltning fått økende oppmerksomhet i fagmiljøene siden årtusenskiftet. Det er publisert noen engelskspråklige fagartikler som behandler spørsmålet og kommer med mer eller mindre konkrete løsningsforslag, men økonomiske hensyn og manglende strategisk oppmerksomhet står delvis i veien for iverksettingen.

Det samme ser vi i Norge. Manglende bevissthet og oversikt over hvor grønn praksisen er, og stramme budsjetter der flere prioriteringer må balanseres, gjør at miljøfokus er lite – om noe økende. Økonomisk bærekraft er en forutsetning for kontinuerlig drift, og får dermed mest fokus. Samfunnsmandatet er å forvalte kulturarven trygt, og med ny teknologi både skapes og fanges økende mengder data. Denne veksten er ikke bærekraftig, så et nytt syn på samfunnsoppdraget er nødvendig for å skifte kurs. Bevaringsutvalget skal drøfte blant annet disse spørsmålene, så det gjenstår å se om nye føringer i større grad legger grønn forvaltning til grunn for framtidig faglig praksis.

FORSLAG TIL PRAKTISKE TILTAK

Lovfestet beregning av klimaavtrykket

Kunnskapen og bevisstgjøringen må økes for at arkivforvaltningen skal være effektiv, ansvarlig og bærekraftig, og klimaaspektet må prioriteres i større grad. Klimaavtrykk fra hele livsløpet til produkter og tjenester er komplisert, og Arkivverket foretar per i dag ikke konkrete beregninger av klimaavtrykket. Derfor er det fremdeles spørsmål som ikke kan besvares. Livsløpsanalyser⁶⁵ og skreddersydde rammeverk⁶⁶ kan tas i bruk for å evaluere nåværende praksis, og for å kunne planlegge enda mer bærekraftige, framtidige strategier og praksiser. Endrings- og prioriteringsvilje er viktig for sektoren framover,⁶⁷ og det bør inkludere vilje til å prioritere bærekraft og miljøspørsmål. Krav om bærekraftig drift og forvaltning, og reduksjon av klimaavtrykket i arkivsektoren bør derfor lovfestes.

Engasjement og insentiver

Først med oversikt kan vi sette inn treffsikre klimatiltak, men det krever engasjement fra toppledelsen å overkomme manglende handlingsautoritet. Arkivinstitusjoner må være økonomisk bærekraftige for å være i stand til å oppfylle samfunnsmandatet. Derfor får økonomiske hensyn størst oppmerksomhet, men det trengs insentiver for alle tre typer bærekraft: sosial, miljømessig og økonomisk, og det må skapes balanse mellom dem.

Effektiviseringsparadokset

Det blir mulig å fange enda mer data enn i dag med ny teknologi, men av gjenfinningshensyn er aktiv verdi-

61 Feminist technoscience, 2022.

62 Caswell & Cifor, 2016.

63 Wolfe, 2011.

64 Klima- og miljødepartementet, 2021, s. 160–161.

65 Pendergrass et al., 2019, s. 174; Evans, 2021, s. 248.

66 Robinson, 2021, s. 334.

67 NOU 2019: 9, s. 35.

vurdering fortsatt essensielt.⁶⁸ Uten oversikt kan man ikke bruke dataene. Bare 6 % av lagrede data blir brukt,⁶⁹ men ny teknologi kan bidra til å utnytte potensialet i økt bruk av data.⁷⁰ Bruk av den grønne arkivmodellen kan gi økt effektivitet. Bedre oversikt over dokumentasjonen, aktiv verdivurdering, kassasjon av duplikater og data uten bevaringsverdi kan redusere behovet for lagringskapasitet. Sammen med grønn databehandling bidrar det til både økonomisk og miljømessig bærekraft. Men Jevons paradoks viser at effektivisering fører til overforbruk,⁷¹ så et viktig spørsmål er hvordan vi kan lage effektive løsninger som samtidig reduserer den totale ressursbruken tilstrekkelig. Kanskje må vi unngå å realisere innsparingene for å bli bærekraftige.⁷²

Bærekraftig balanse

Bærekraftbegrepet er komplekst, og inneholder forskjellige og delvis konkurrerende komponenter som må balanseres. Økonomisk bærekraft styrkes gjennom Digitalarkivsatsingen, og sosial bærekraft styrkes ved at arkivene blir mer tilgjengelige. Miljømessig bærekraft får ikke like stor oppmerksomhet, men det er litt økende. Arkivverket har ikke konkret beregnet klimautslipp eller klimagevinster, men hevder satsingen på Digitalarkivet reduserer klimaavtrykket ved å redusere utslipp fra persontransport, og fordi lagring av digitale arkiver krever mindre fysisk plass og har lavere utslipp enn forvaltning av analoge arkiver. Basert på dataene i undersøkelsen min er det ikke mulig å svare konkret på om det faktisk gir klimagevinster, men kanskje er spørsmålet irrelevant, da de samfunnsøkonomiske

68 E. Sjøvoll, intervju 25.april 2022

69 Nøttveit, 2020

70 Furberg et al, 2021

71 Wolfe, 2011

72 ibid

Litteraturliste

- Abbey, H. (2012). The Green Archivist: A Primer for Adopting Affordable, Environmentally Sustainable, and Socially Responsible Archival Management Practices. I *Archival Issues* 34 (2). S. 91–115. <http://digital.library.wisc.edu/1793/72389>
- Arkivlova. (1992). Lov om arkiv. (LOV-1992-12-04-126). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126>
- Arkivverket (u.å.). Mandat for bevaringsutvalg for vurdering av digitalt skapt dokumentasjon (arkiver).
- Arkivverket. (2021). Årsrapport 2020.
- Arkivverket. (2022). IV.6 Bidrag til oppnåelse av FNs bærekraftsmål og IV.7 Klima- og miljøtiltak. I Årsrapport 2021. S. 64–65.
- Caswell, M. & Cifor, M. (2016). From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Empathy in the Archives. I *Archivaria* 81 (Vår 2016). S. 23–43.
- Cook, G. (2012). How clean is your cloud? Greenpeace International. Ethics of technology. (2022, 9. juli). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Ethics_of_technology
- Feminist technoscience. (2022, 10. april). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Feminist_technoscience
- FN-sambandet. (2020). FNs bærekraftsmål. Sist oppdatert 23.02.2022. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal>
- Furberg, P.-B., Vellan, S.-E. & Haugland, B.K. (2021, 10. desember). Digitalisering for klima. <https://www.dagsavisen.no/debatt/2021/12/10/digitalisering-for-klima/>
- Khouri, R.H. (2015, 11.september). Datasenter: Norge kan bli verdens grønne lunge. <https://bellona.no/nyheter/energi/2015-09-datasenter-norge-kan-bli-verdens-gronne-hukommelse>
- Kulturdepartementet. (2020, 21. desember). Statsbudsjettet 2021 – tildelingsbrev.
- NOU 2019:9. (2019). Fra kalveskinn til datasjø: Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver. Kulturdepartementet.
- Nøttveit, A.G. (2020, 28. januar). Om ti år kan 8 prosent av verdens energi gå til datalagring. <https://framtida.no/2020/01/28/atte-prosent-av-verdas-energi-kan-ga-til-datalagring-i-2030>
- Pendergrass, K. L., Sampson, W., Walsh, T. & Alagna, L. (2019). Toward Environmentally Sustainable Digital Preservation. I *The American Archivist* 82 (1). S. 165–206.
- Riksantikvaren. (2021). Klimastrategi for kulturmiljøforvaltningen 2021–2030.
- Riksarkivarens forskrift. (2017). Forskrift om utfyllende tekniske og arkivfaglige bestemmelser om behandling av offentlige arkiver. (FOR-2017-12-19-2286). Lovdata. <https://lovdata.no/forskrift/2017-12-19-2286>
- Smit, N & van Bussel, G.-J. (2014, 29.–31. januar). Green Archiving - Archiving for a sustainable world. [Paperpresentasjon]. 22nd international BOBCATSSS symposium. Barcelona. https://www.researchgate.net/publication/303669567_Green_Archiving_Archiving_for_a_sustainable_world
- Van Bussel, G.-J. & Smit, N. (2014). Building a green Archiving model: Archiving Retention Levels, Information Value Chain and Green Computing. Proceedings of the 8th European Conference on IS Management and Evaluation. ECIME 2014. University of Ghent, 11.–12. september 2014. [Paperpresentasjon]. https://www.researchgate.net/publication/273777831_Building_a_Green_Archiving_Model_Archival_Retention_Levels_Information_Value_Chain_and_Green_Computing
- Van Bussel, G.-J., Smit, N. & van de Pas, J. (2015). Digital Archiving, Green It and Environment: Deleting Data to Manage Critical Effects on the Data Deluge. I *Electronic Journal Information Systems Evaluation* 18 (2). S. 187–197.
- Viseth, E. (2015, 2. desember). Databruk er en klima-joker. <https://bellona.no/nyheter/industri/industri-elle-losninger/2015-12-databruk-er-en-klima-joker>
- Williams, S. (2017). Sustainable Digital Scholarship. Hentet fra: <https://medium.com/on-archivy/sustainable-digital-scholarship-the-limitations-of-space-662627e19e37>
- Wittrup, S. (2020, 29. april). Glemte data slipper ut store mengder CO₂: Problemet kan firedobles på få år. <https://www.digi.no/artikler/glemte-data-slipper-ut-store-mengder-co2-problemet-kan-firedobles-pa-fa-ar/490995>
- Wolfe, M. D. (2011). Beyond «'green buildings'»: exploring the effects of Jevons' Paradox on the sustainability of archival practices. *University Libraries Faculty Scholarship* 16. DOI: 10.1007/s10502-011-9143-4.

modellene viser at Digitalarkivet er det eneste reelle alternativet.⁷³ Derfor er det viktigere å gjøre Digitalarkivet grønnest mulig.

Arkivformålet og teknologioptimisme har høyere prioritet enn bærekraft. Lovverket fastsetter plikten til å dokumentere, til å vurdere verdien av dokumentasjonen, til å bevare og tilgjengeliggjøre den dokumentasjonen som anses viktig, slik at den kan brukes nå

73 E. Sjøvoll, intervju 25.april 2022

og i framtiden. Med Digitalarkivet er arkivdokumentasjonen lettere tilgjengelig, og digitale verktøy for å finne og sammenstille data kan muliggjøre nye bruksområder for data på tvers av arkivene. Tilgjengeliggjøring av dokumentasjon som inneholder eller kan bidra til informasjon om klimaforandringer, effekter og tiltak, er et viktig bidrag til bærekraft fra arkivsektoren.⁷⁴ Å bevare, tilgjengeliggjøre og synliggjøre samfunnsnyttig dokumentasjon er arkivformålet. ■

KUNSTIG INTELLIGENS

– «is like a race car for our minds»¹

 av Anita Haugen Lie, rådgiver ved Universitetsmuseet i Bergen og redaktør i Arkivråd

Da ChatGPT i november 2022 ble lansert for offentligheten, tok det bare fem dager før over én million mennesker hadde prøvd tjenesten. Siden den gang har ChatGPT blitt noe «alle» snakker om. Noen frykter teknologien, mens andre hyller den. UiB har derfor tatt initiativ til å opprette gruppen UiB AI², for å koordinere, promotere og synliggjøre initiativene og forskning ved UiB på dette området.

Bruk av kunstig intelligens (KI) er ikke noe nytt innenfor dokumentasjons- og informasjonsforvaltningen. I Arkivråd har vi tidligere hatt artikler om KI-prosjekter innenfor feltet, for eksempel Bergen kommune sin første digitale medarbeider – Digifrid³ og Utlendingsdirektoratet sin robot Ada⁴. Og i denne utgaven forteller det norske KI-selskapet Simplifai hvordan de har utviklet en digital arkivmedarbeider

med hjelp av KI, med fokus på personvern. Det er ingen tvil om at KI er et svært nyttig verktøy for arkiv, dokumentasjons- og informasjonsforvaltning.

Men teknologien utvikler seg raskt, og nye problemstillinger og utfordringer oppstår. Da ChatGPT ble sluppet ut i offentligheten i november i fjor, fikk KI ny aktualitet. Denne teksten baserer seg på UiB AI sin seminarrekke hvor utfordringer og problemstillinger knyttet til denne teknologien har blitt diskutert. Disse diskusjonene kan også være nyttig å ha med seg når arkiv og dokumentasjons- og informasjonsforvaltning skal benytte seg av KI.

GENERATIV KUNSTIG INTELLIGENS – EN GJENG MED LYSTLØGNERE?

Årets første KI-seminar omhandlet språkmodellen ChatGPT og hvilke trusler og muligheter denne type modeller basert på generativ kunstig intelligens har i forskning og utdanning.⁵ Da verktøyet ble introdusert for offentligheten, ble mange imponert over både hvor godt norsk det «snakket», og måten et kommunisert på. Modellen er bygd opp av enorme mengder data hentet i stor grad fra det generelle internett, disse datasettene har videre blitt trent av mennesker

1 Fritt endret etter Steve Jobs berømte sitat om datamaskiner: «Computers are like a bicycle of our minds».

2 <https://www.uib.no/ai>.

3 https://www.arkivrad.no/sites/arkivrad/files/arkivrad_2_2018.pdf.

4 https://www.arkivrad.no/sites/arkivrad/files/arkivrad_2_2018.pdf.

5 <https://www.youtube.com/watch?v=sjbp2dB3hyA>.

gjennom dialog. I dialogtreningen har mennesker både stilt spørsmål og gitt svar, etter retningslinjer fra OpenAI⁶.

De to første foredragsholderne, Samia Tuileb⁷ og Jill Walker Rettberg⁸, har begge gjort et dypdykk i OpenAI sine kilder og videre hvilke datasett ChatGPT faktisk er trent opp på.

De slår begge fast at OpenAI egentlig ikke er så åpen, da det er svært vanskelig å finne ut nøyaktig hvilken informasjon datasettene er bygget på, og ikke minst prosessen rundt hvordan disse dataene er trent opp. Det ligger også store utfordringer knyttet til bias i vektning og innsamling av datainnsamlingen. Rettberg nevner blant annet utfordringene knyttet til representasjon. 51 % av tekstene i de datasettene man kan se, er fra USA, noe som gjør at når du spør om historien om «Den lille havfrue», er det Disney sin versjon som blir trukket fram. I tillegg bruker de sensur aktivt, det vil si at en del begreper er sensurert på grunn av pornografi, noe som i utgangspunktet kan være greit, men problemene oppstår når språk knyttet til kjønn og seksualitet i stor grad mangler.

Rettberg mener det er svært viktig at vi følger med på utviklingen av disse treningsdatasettene.

6 <https://platform.openai.com/docs/introduction>.

7 Forsker ved SFI MediaFutures, med doktorgrad i språkteknologi.

8 Professor ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, UiB.

// Universitetsaulaen var stappfull på seminar om ChatGPT.

Foto: Anita Haugen Lie //

For hva skjer om noen mister sitt språk og sin kultur? Rettberg sitt forslag er å mate datasettene med norsk språk og kultur, og nevner blant annet at Nasjonalbiblioteket kunne gi deler av sine arkiv til OpenAI. Problemet med dette er at OpenAI ikke er gode nok på opphavsrett, eller den tar inntil videre ikke hensyn til dette. Dette er også et poeng om man bruker tekster generert av kunstig intelligens, for hvordan kan man vite at teksten som genereres, ikke er stjålet fra noen, og hvordan refererer man til kilder?

En annen utfordring med denne type generativ KI er at den finner på ting som den «tror» er rett. Bibliotekarene

forteller om studenter som kommer med litteraturreferanser som rett og slett ikke finnes. Vi hører stadig om den falske informasjonen ChatGPT finner på. I figur 1 kan du se en samtale mellom ChatGPT og undertegnede. Jeg, som kjenner museets historie, kan med en gang se at her er det mange feil og merkelige vektinger.

Dette viser at det er svært viktig å ha transparente datasett, treningsdata og åpenhet om hvordan prosessen rundt verktøy bygd på denne teknologien faktisk blir utført. For hvordan kan vi stole på at informasjonen vi får, er autentisk, om vi har å gjøre med en gjeng lystløgnere?

Autentisiteten kan få seg en knekk

Det å kunne stole på at arkivene er autentiske, er et viktig arkivfaglig prinsipp, og i møte med kunstig intelligens blir dette prinsippet virkelig utfordret.

I et foredrag på seminaret *ChatGPT: Lystløgner og/eller verktøy?*⁹ forteller Chris Ronald Hermansen fra TV2 at

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=j8vRmG8WX-k>

en av de største utfordringene mediehusene støter på i dag, er å vite om de kan stole på informasjonen de får. Han eksemplifiserer dette med utfordringene de har i dekningen av krigen i Ukraina. For er informasjon og dokumentasjon de mottar, ekte eller falsk? Han forteller videre at dette ofte er svært vanskelig å avgjøre, og at kildekritikk aldri har vært viktigere! Men kildekritikk er ikke nok, TV2-redaksjonen har derfor laget grundige retnings-

linjer for hvordan deres journalister skal forholde seg til kilder og falsk informasjon, og hvordan de kan bruke kunstig intelligens som verktøy i sitt arbeid.

Selv om de fleste mediehus har gode retningslinjer på bruk av kunstig intelligens, får de kritikk av Rettberg, og særlig for deres omtale av KI, for ved å publisere sensasjonelle mediasaker om alle de «merkelige» tingene ChatGPT

sier, så mater man den falske informasjonen igjen og igjen inn i den kunstige intelligensen. Faren er da at når den kunstige intelligensen får dette matet nok ganger, vil den fortsette å spre de falske faktaene som ekte. Hun mener at her må media ta et mye større ansvar.

Dette er også interessant sett fra et dokumentasjons- og informasjonsforvaltningsperspektiv. I disse dager kommer rapporten fra bevaringsutvalget, hvor mandatet blant annet er å finne ut av «hvilken samfunnsdokumentasjon i privat og offentlig sektor mener utvalget er det viktigst å bevare for all tid»¹⁰ Et viktig spørsmål i denne sammenheng er hvordan vi kan ivareta dokumentasjon sin autenticitet. For hvordan vet vi at det vi tar vare på i et tusenårsperspektiv fra for eksempel mediehusene, er falskt eller ekte? Det blir derfor veldig spennende å se nærmere på hva bevaringsutvalget har diskutert angående dette, og hvilke anbefalinger de har.

Personvern – noen spørsmål å ta med seg på veien

Personvern er et område som bekymrer mange når det snakkes om kunstig intelligens, og med god grunn. For det er mange eksempler på at ting kan gå galt, også med enkle teknologiske løsninger. På KI-seminaret «Læringsanalyse og kunstig intelligens i utdanning» lister Anja Salzmänn¹¹ opp noen spørsmål som hun med utgangspunkt i egen forskning mener blir viktig å diskutere framover i utdanningssektoren. Disse spørsmålene har absolutt overføringsverdi til andre områder og er viktige å stille seg for man anskaffer nye systemer.

¹⁰ <https://www.arkivverket.no/nyheter/hva-bevarer-vi-for-ettertiden>.

¹¹ Postdoktor ved SLATE UiB <https://www.uib.no/slate>.

- Hvem bestemmer hvilke KI-systemer som blir implementert i en utdanningskontekst?
- Hvordan kan vi forsikre oss om at svært komplekse og avanserte systemer er trygge, rettferdige og robuste, og ikke minst ønskelig å bruke?
- Hvem har ansvaret hvis systemene ikke fungerer i en sosial kontekst på den måten man hadde forutsatt, eller det feiler på annet vis?
- Hvem har tilgang til utdanningsdata, og hvem bestemmer/eier datainfrastrukturen?
- Hvordan kan vi sikre at data fra en risikoutsatt gruppe er beskyttet på en god måte i møte med tredjepart som store teknologiselskaper og lignende?
- Hvordan kan vi sikre at styrken og svakheten ved bruk av KI er forstått av interessenter?
- Hvordan kan vi stole på kompleks teknologi som ofte svært få faktisk forstår?
- Under hvilke omstendigheter og i hvilken kontekst blir bruken av KI til hinder eller hjelp i læring?

** oversatt fra engelsk av artikkelforfatter*

Regulering kommer

De fleste som diskuterer KI i dag, mener at vi må få til en form for regulering. EU jobber med en ny lov for kunstig intelligens,¹² og G7-landene ønsker å innføre reguleringer for bruk og utvikling av KI.¹³ Men selv om det internasjonalt jobbes med lover og andre reguleringer, får norske politikere kritikk av blant andre Inga Strömke for manglende eierskap og tiltakskraft på dette området.¹⁴

¹² <https://artificialintelligenceact.eu/>.

¹³ <https://www.caiddp.org/resources/g7-japan-2023/>.

¹⁴ <https://www.aftenposten.no/verden/i/2BXAXx/denne-tegningen-er-laget-av-kunstig-intelligens-naa-sprengjobber-politikerne-for-aa-lage-et-rammeverk-for-den-nye-teknologien>.

FOR HVORDAN VET VI AT DET VI TAR VARE PÅ I ET TUSEN-ÅRSPERSPEKTIV FRA FOR EKSEMPEL MEDIEHUSENE, ER FALSKT ELLER EKTE?

Den 21. april i år kom Europakommisjonen med forslag til regulering av KI. Kommisjonens mål er å sette en global standard for bruk av kunstig intelligens, som vil bli verdens første rettslige rammeverk for å regulere teknologien.¹⁵ Det overordnede målet er å skape en «menneskesentrert, bærekraftig, sikker, inklusiv og pålitelig kunstig intelligens». For å oppnå dette foreslår Kommisjonen en risikobasert tilnærming, med fire nivåer:¹⁶

- **Uakseptabel risiko.** Kommisjonen vil forby AI-systemer som utgjør en klar trussel mot menneskers sikkerhet, eksistensgrunnlag og rettigheter. Dette omfatter systemer som manipulerer menneskers atferd for å omgå brukernes frie vilje. Som eksempel nevnes leker med innebygde taleassistenter som oppmuntre mindreårige til farlig adferd. Kommisjonen vil også forby systemer som gjør det mulig for myndigheter å innføre sosiale poengsystemer (social scoring).
- **Høy risiko.** Tilskrives AI-systemer som opererer innenfor kritisk infrastruktur (for eksempel transport), utdanning, produktsikkerhetskomponenter, kredittvurderinger og ansettelsesprosesser.

¹⁵ <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/EU-EOS-informasjon/EU-EOS-nytt/2021/eueos-nytt-23-april-2021/historisk-eu-regulering-av-kunstig-intelligens-ai/>.

¹⁶ <https://www.stortinget.no/no/Hva-skjer-pa-Stortinget/EU-EOS-informasjon/EU-EOS-nytt/2021/eueos-nytt-23-april-2021/historisk-eu-regulering-av-kunstig-intelligens-ai/>.

Viktige private og offentlige tjenester, rettshåndhevelse, migrasjon, asyl og grensekontroll, samt rettspleie og demokratiske prosesser, faller også inn under denne kategorien. AI-systemer med høy risiko vil bli underlagt strenge forpliktelser før de slipper ut på markedet.

AI-systemer for biometrisk fjernidentifisering (som ansiktsgjenkjenning) plasserer kommisjonen i kategorien for høy risiko, og de vil bli omfattet av strenge krav. Bruk av slike systemer på offentlige plasser til rettshåndhevelsesformål foreslås i prinsippet forbudt, men det kan gis unntak ved særlige tilfeller (kidnapping, terrorhandlinger, alvorlig kriminalitet) som krever godkjenning av et rettslig eller uavhengig organ.

- *Begrenset risiko.* Dette er AI-systemer med spesielle åpenhetskrav. Ved bruk av for eksempel «chatbots», skal brukere bli gjort oppmerksom på at de interagerer med en maskin, så de kan treffe en informert beslutning om de skal fortsette eller avslutte.
- *Minimal risiko.* De aller fleste AI-systemer som brukes i EU, hører under denne kategorien, for eksempel AI-støttede videospill og spamfiltre, og disse omfattes ikke av det nye regelverket. Tilbydere av slike AI-systemer kan frivillig velge å benytte kravene til pålitelig kunstig intelligens og tilslutte seg frivillige adferdskodekser.

Kommisjonen foreslår videre at nasjonale myndigheter skal overvåke de nye reglene, og at det skal opprettes et europeisk organ for kunstig intelligens som skal fremme gjennomføring og utvikling av KI-standarder.

Det gjenstår en del prosesser før en slik lov kan tre i kraft, men en risikobasert tilnærming er et godt steg i riktig retning.

FAKTA OM KUNSTIG INTELLIGENS (KI)

- Generativ kunstig intelligens (KI) er en type kunstig intelligens som skaper et vidt spekter av data som tekst, dataprogrammer, bilder, 3D-modeller, video eller lyd.
- Teknologien som brukes, kalles maskinlæring, dyp læring og nevralt nett, og den benytter informasjon som blir matet inn, til å generere nye data på egen hånd.
- Generativ KI kan brukes til å automatisere en rekke tjenester, som snakkeboter i nettbutikker og banker, eller de kan svare på e-post eller skrive programvare. Maskinlæring kan også brukes til å trene opp andre databaserte assistenter.
- Selv om ideen om kunstig intelligens har eksistert i flere hundre år, og som begrep siden 1956, var det først i 2012 at man første gang fikk brukt teknologien på bildebehandling. Det krever kraftige datamaskiner og store datamengder å generere nye data.
- At datamaskiner kan ha kunstig intelligens, betyr ikke at de også har kunstig bevissthet.
- Det er en flora av KI-tjenester i dag. Blant de mest kjente er OpenAI ChatGPT, som svarer på spørsmål, lager tekst og kan generere datakode. Bildegeneratorer som Midjourney, Stable Diffusion og Dall-E er også kjent.

NTB (Kilder: Store norske leksikon, generativeai.net, tek.no)

Arkiv, dokumentasjons- og informasjonsforvaltningen – paradata på dagsordenen

Det er vanskelig å få en KI uten bias, derfor er det desto viktigere at vi kjenner datasettene som brukes, særlig innenfor vårt fagfelt, hvor 98 % ofte ikke er godt nok. For vi ønsker jo ikke at en KI skal sile ut «feil» i forbindelse med jobbsøknader, eller at dataene for å diagnostisere sykdommer kun er trent på data fra et kjønn. Reguleringsene og den risikobaserte tilnærmingen EU legger opp til, kan slik vare en god måte å møte utfordringene arkiv, dokumentasjons- og informasjonsforvaltningen støter på ved bruk av KI, på. Det er viktig at virksomheter kjenner sine systemer og hvor de bruker/henter sin informasjon og/eller dokumentasjon fra. Det å kjenne sin digitale proveniens blir essensielt, som Rune Kjølraug skriver om i forrige

utgave av Arkivråd,¹⁷ og videre dokumentere prosessene informasjon og dokumentasjon blir skapt og endret i. Dette diskuteres også i NOU 2019: 9,¹⁸ og utvalget fremmet da forslag om dokumentasjonsplikter som også skulle gjelde *eventuell bruk av maskinlæring og annen kunstig intelligens*.¹⁹

En slik tilnærming faller godt sammen med forslagene forskerne på KI-seminarene også har kommet med om hvordan vi skal ta tak i utfordringene KI gir oss. Gevinstene KI gir vårt fagfelt, er enorme, derfor er det viktig at vi jobber både politisk og faglig med utfordringene. ■

¹⁷ https://www.arkivrad.no/sites/arkivrad/files/arkivrad_2_2022_0.pdf.

¹⁸ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-9/id2639106/>.

¹⁹ Ibid.

Sandkassen som et konsept der flere behovseiere samarbeider, har vi sett at kan gi store gevinster for det offentlige. Uten sandkassen er det dessverre meget sannsynlig at vi får et regelverk som fungerer dårligere, og at Arkivverket lærer mindre om hvordan arkivdata skapes og forvaltes i en digital tid. I ytterste konsekvens kan manglende innovasjon på arkivområdet føre til at viktig dokumentasjon går tapt.

«Vi har gjennomført viktige prosjekter fra vi startet opp, og i år har dessverre ikke Arkivverket ressurser til å ta opp nye prosjekter. Målet er å gå i gang med nye søknadsrunder i 2024, men dette forutsetter at vi får midler til satsingen på innebygd arkivering», sier områdedirektør i Arkivverket **ESPEN SJØVOLL**. «Dette betyr ikke at regulatorisk sandkasse legges ned, vi vil bruke dette året på å evaluere sandkassen og se på hva vi har lært så langt.»

(Kommentar fra Arkivverket sendt redaksjonen april 2023)

TID FOR DIGITALE AI-LØSNINGER

 av Daniel Kohn, Simplifai

Det norske AI-selskapet Simplifai har utviklet Simplifai Arkivar, som ved hjelp av kunstig intelligens kan hjelpe saksbehandlere med å håndtere den økende mengden dokumentasjon som kommer via e-post. Løsningen skal bidra til å automatisere journalførings- og arkiveringsprosessen for å sikre riktig, forsvarlig og lovlig arkivering.

Den digitale transformasjonen som både offentlig og privat sektor har vært igjennom de siste årene, har ført med seg mange utfordringer. Overgangen fra analog til digital post har skapt store problemer for offentlige aktører, som har slitt med å finne gode løsninger på mangelfull journalføring og arkivering av viktig dokumentasjon.

Nå har en rapport utarbeidet av Datailsynet, NVE og Simplifai konkludert med at Simplifai Arkivar kan være løsningen på problemet. Løsningen, som er utviklet av Simplifai, kan bidra til å sikre en effektiv og pålitelig journalføring og arkivering av viktig dokumentasjon, og kan hjelpe offentlige aktører med å tilpasse seg den stadig økende digitale virkeligheten.

Simplifai Arkivar ble utviklet som en del av DFØs StartOff-prosjekt, som

Simplifai deltok i sammen med Arkivverket. Prosjektets formål var å undersøke anvendelsen av kunstig intelligens for automatisering av journalførings- og arkiveringsprosesser for e-post.

I en undersøkelse fra Arkivverket i 2021 ble det avdekket at 70 % av offentlig ansatte ikke tar vare på viktig informasjon som burde vært arkivert.

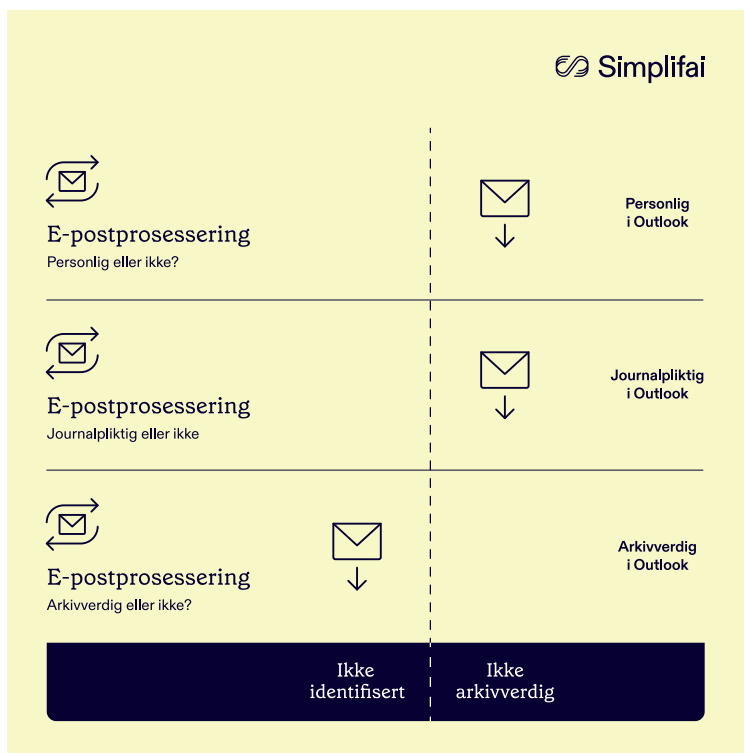
I den digitale tidsalderen er behovet for korrekt arkivering og journalføring av post og viktige dokumenter i offentlig sektor større enn noensinne.

I en undersøkelse fra Arkivverket i 2021 ble det avdekket at 70 % av offentlig ansatte ikke tar vare på viktig informasjon som burde vært arkivert. Det antas også at så mye som 25 % av all viktig informasjon i offentlig saksbehandling går tapt på grunn av dårlige arkiveringsrutiner. Av de omtrent

12 milliarder kronene offentlig sektor årlig bruker på sentrale arkiveringsoppgaver, anslår Arkivverket at 4–5 milliarder kunne vært spart inn med bedre systemer.¹

«Ansatte i offentlig sektor må forholde seg til flere ulike gamle og nye systemer som gjør arkivering svært tidkrevende. Resultatet er at tiden ikke strekker til i en travel hverdag. Det er et samfunnsproblem at manglende arkivering påvirker fellesskapets evne til å ettergå politiske beslutninger og prosesser, og statlig og kommunal saksbehandling. Åpenhet er avgjørende for tilliten til demokratiske prosesser, og gode arkiver legger til rette for dette, men de må fylles med korrekt og nok informasjon. Dette er problemet», sier Daniel Kohn, kommersiell direktør i Simplifai.

¹ <https://www.arkivverket.no/nyheter/ny-rapport-mangelfull-arkivering-koster-norge-dyrt>.

// Simplifai Arkivars prosess. Foto: Simplifai //

OM SIMPLIFAI

Simplifai er et norsk AI-selskap som er tuftet på ideen om å gjøre kunstig intelligens enkelt og tilgjengelig for alle. Selskapet skaper brukervennlige (no-code) AI-løsninger som hjelper små og store virksomheter med å forbedre og effektivisere arbeidsprosesser.

// Daniel Kohn / Foto: Simplifai

BEDRE ARKIVERING OG JOURNALFØRING MED DIGITALE VERKTØY

Men hva er god arkivering i den digitale tidsalderen, og hvordan kan vi oppnå det? Det er her Simplifai Arkivar kommer inn i bildet. Simplifai har en rekke målsettinger for sin automasjonsløsning.

For det første øker Simplifai Arkivar antallet e-poster som registreres og arkiveres, og sikrer dermed at viktig dokumentasjon ikke går tapt. For det andre skal løsningen bidra til økt rettsikkerhet for de som er i kontakt med offentlig sektor. Løsningen vil også gi en bedre kontrollfunksjon for både publikum og media.

De ansatte vil frigjøre tid til kjerneoppgavene sine, ettersom løsningen tar seg av mesteparten av det manuelle arbeidet med arkivering og journalføring av e-post.

SLIK FUNGERER SIMPLIFAI ARKIVAR

Simplifai Arkivar er bygd opp av tre moduler som vurderer om e-posten er personlig, journalpliktig eller arkivpliktig. Basert på vurderingen blir e-posten merket med kategorier. Den ansatte kan selv velge å arkivere e-posten eller la Simplifai Arkivar gjøre det påfølgende natt. Det er også mulig å legge til egne regler som unntar innhold i e-postboksen fra behandling av Simplifai Arkivar, f.eks. ved å bruke nøkkelord i e-postens emne eller innhold.

Løsningen bruker maskinlæring og prosessering av naturlig språk for å kjenne igjen tekst i e-postene, inkludert vedlegg. En nyutvikling er at optisk tegngjenkjenning er kombinert med NLU/NLP.

Offentlige aktører har rettslig grunnlag for å bruke Simplifai Arkivar som støtte ved beslutning om arkivering og journalføring.

Simplifai og Datatilsynet har undersøkt muligheten for at offentlige aktører kan bruke en løsning basert på maskinlæring for å journalføre og arkivere e-post i tråd med personvernreglene. Dette ble gjort i Datatilsynets sandkasse for kunstig intelligens, der deltakere utforsket personvernrelaterte spørsmål for å sikre at deres tjenester og produkter etterlever regelverket og ivaretar personvernet på en god måte.

Juridisk fagdirektør i Datatilsynet, Kaja Breivik Furuseth, uttaler at det ikke er noen prinsipiell utfordring med bruk av kunstig intelligens for journalføring og arkivering i det offentlige, så lenge

// Arild Oppheim, Asbjørn Finstad, Kaja Breivik Furuseth, Daniel Kohn og Sissel Kristin Hoel på seminar om kunstig intelligens i offentlig sektor.

Foto: Simplifai //

det utføres på en riktig måte. Hun legger vekt på to faktorer: i hvilken grad automatiseringen utføres, og brukernes forståelse av hva den kunstige intelligensen gjør.

Selv om det er et menneske som tar den endelige avgjørelsen om hva som skal arkiveres, kan kunstig intelligens gjøre mesteparten av forarbeidet. Dette vil gi en stor effektiviseringsgevinst, selv om løsningen ikke er helt automatisert. For å sikre videreutvikling av modellen (etterlæring) kan personlige data enkelt anonymiseres i løsningen. Videre er det mulighet for å sile ut private e-poster, som utelukkes fra løsningen. Dette avhjelper tekniske tiltak og sikrer de demokratiske verdiene som ligger i korrekt journalføring og arkivering.

INNBYGD PERSONVERN OG KUNNSKAP TIL KUNDENE

I sandkasseprosjektet har også Norges vassdrags- og energidirektorat (NVE) deltatt, som en potensiell kjøper av Simplifais løsninger. Det har vært svært nyttig for å utforske hvordan offentlige aktører kan ta informerte valg når de skal kjøpe intelligente løsninger.

«Loven stiller nemlig krav til brukernes kunnskap om hva den kunstige intelligensen gjør. Så hvordan vi kan sikre god bestillerkompetanse, er en sentral utfordring i fortsettelsen», sier Breivik Furuseth.

Sandkasseprosjektet avdekket et stort behov for veiledning om hvordan offentlig sektor kan sikre innebygd

personvern ved kjøp av intelligente løsninger. I det første steget møttes Simplifai og Datatilsynet sammen med KS og DFØ på et seminar for å diskutere implementeringen av Simplifai Arkivar i offentlig sektor med fokus på bestillerkompetanse ved anskaffelse av intelligente løsninger.

«Gjennom prosjektet med Simplifai og Arkivverket har vi erfart verdien av å komme raskt til utvikling og eksperimentering. Det er i reelle samarbeid mellom oppdragsgiver og leverandør, der både behov, muligheter og barrierer testes ut i praksis, at vi utvikler morgendagens løsninger på en ansvarlig og effektiv måte», sier Sissel Kristin Hoel, fagleder i StartOff-prosjektet i DFØ.

TRONDHEIM OG SANDEFJORD FØRST UT

Den digitale løsningen for arkivering er allerede satt i arbeid. Trondheim var den første kommunen i Norge som tok i bruk kunstig intelligens for arkivering av dokumenter. Sandefjord har tatt den samme løsningen i bruk for å øke kvaliteten på og tilgjengeliggjøre kommunens byggesaksarkiv. Simplifai har levert løsningen sammen med det norske selskapet Documaster. Neste steg er å ta løsningen i bruk for mennesker som jobber med saksbehandling, og som trenger assistanse for å få arkivert korrekt. Både kommuner, fylker og statlige enheter er her interessert i løsningen.

«Trondheim og Sandefjord skal ha ros for innsatsen deres for å effektivisere offentlig sektor, til innbyggerne og skattebetalernes beste. Vi håper at rapporten fra Datatilsynets sandkasse kan bidra til at flere små og store kommuner blir mer nysgjerrige på hvordan kunstig intelligens og digitale arkivmedarbeidere kan hjelpe dem i hverdagen», avslutter Daniel Kohn. ■

I sandkassen med Tolletatens helhetlige informasjonsforvaltning

 av André Neergaard, assisterende direktør i Tolletaten
og Filip Hansen, informasjonsarkitekt i Tolletaten

INNLEDNING

Omtrent sånn gikk diskusjonen i Tolletaten sensommeren 2021:

- Hva skal vi egentlig gjøre med at Norsk arkivstandard (Noark) forsvinner?
- Hvordan da?
- Altså, NOU2019: 9 sier at vi kanskje til og med kan droppe journalføring, men vi må jo fortsatt kunne gi innsyn, vel? Saker skal fortsatt behandles, og vi skal kunne dokumentere det vi gjør og fortelle verden det. Men uten Noark?
- Ja, OK, skjønner. Men selve det å publisere en journal offentlig – det er mye det samme som å dele beskrivelser av data med omverdenen, sant? Det er jo det samme man bruker Felles datakatalog til, i grunn.
- Ja, jo, men der er det jo datasett som beskrives. Dokumenter er jo noe annet.
- Men er det det? En informasjonsmengde som er logisk avgrenset og lagret på et medium, er vel mye det samme som en «organisert mengde

data»? Dokumentdefinisjonen i arkivloven og offentleglova er jo så vid som den er, med vilje, for å favne strukturerte data også.

- Kanskje det er noe her? Kan vi bruke rammeverket for informasjonsforvaltning til å håndtere åpenhetskrav og få arkivmessig kvalitet på flere av dataene våre, er jo det et kjempesteg framover! Hadde ikke Arkivverket og Digitaliseringsdirektoratet en sandkasse gående?
- Jo. Vi søker!

NOU2019: 9 var fortsatt fin og blank, journalplikten sto for fall, og Arkivverket skulle ta Noark med bak skjølet og vise nåde. Tolletaten var ferdig med en omorganisering og hadde begynt å bygge opp et miljø rundt helhetlig informasjonsforvaltning.

I denne artikkelen vil vi presentere en kort og overordnet betraktning av vår erfaring og vårt arbeid i sandkassen til Arkivverket og Digitaliseringsdirektoratet (Digdir).

BAKGRUNN

Tolletaten samler og forvalter data og informasjon for over 30 andre offentlige virksomheter i utøvelsen av sitt mandat. Ved en større omorganisering i 2020 etablerte etaten et nytt fagmiljø med blant annet ansvar for helhetlig forvaltning av all data, informasjon og dokumentasjon i Tolletaten. I tillegg ble det gitt et tydelig mandat i Tolletatens virksomhetsstrategi med flere utviklingspunkter, der det ene prioriterte utviklingsmålet var å styrke informasjonsbehandlingen.¹ Dette ga grunnlaget for å se data, informasjon og dokumentasjon på en helhetlig måte og åpnet veien for et spennende sandkassearbeid.

Tolletaten skal utføre viktige samfunnsbeskyttende oppgaver på en måte som styrker verdiskapingen i norsk økonomi, ved effektiv bruk av Tolletatens og samfunnets ressurser og ved å bidra til like konkurranse-

¹ <https://www.toll.no/no/om-tolletaten/om-oss/virksomhetsstrategi/>.

vilkår for lovlidige aktører. Toll-etaten bidrar til etterlevelse av lov om tollavgift og lov om inn- og utførsel av varer, i tillegg til å håndheve regelverkene til en rekke andre statlige etater. Dette gjelder blant annet regelverk for skatter og avgifter, samt lovgivning tilknyttet narkotika, alkohol, tobakk, legemidler, våpen, farlige stoffer, næringsmidler, dyr, miljø, avfall og immaterielle rettigheter. Tolletaten bidrar også til å oppfylle Norges internasjonale forpliktelser knyttet til vareflyten inn og ut av landet. Dette gjør at Tolletaten står i en spesiell stilling i forvaltning og håndtering av verdifulle data og informasjon for et 30-talls andre offentlige virksomheter. I dag er dataene og informasjonen i varierende grad kjent og tilgjengelige for de offentlige etatene Tolletaten utfører regelverksforvaltning for.

EN NY ORGANISERING AV DATA- OG INFORMASJONS-FORVALTNING — UTFORDRINGENE

I 2021 startet vi opp den nye organiseringen som ble vedtatt i 2020. Utfordringen som møtte oss, var at Tolletaten hadde forstått at data og informasjon var viktig, men ikke helt hvorfor og hvordan. Dette ble starten på en reise med å etablere et felles rammeverk og en egen strategi for etatens helhetlige informasjonsforvaltning i tråd med oppdragene i virksomhetsstrategien for 2021–2030 for Tolletaten. En utfordring som ble identifisert tidlig, var gjenbruk av data og informasjon, både internt og eksternt. I tillegg oppdaget vi mengden av data og informasjon som ble skapt av Tolletaten, og som åpenbart burde være interessant for våre samarbeidspartnere og andre offentlige virksomheter. Vi ønsket en mer effektiv løsning, hvor gjenbruk av data skulle bli enklere, og hvor Tolletatens

data og informasjon skulle gjøres kjent på flere forvaltningsnivåer. Dette fordret at vi utfordret noen faglig vedtatte sannheter. I vår oppfatning er det ofte i offentlig forvaltning et unaturlig skille mellom data og dataforvaltning på den ene siden og dokumentasjon og dokumentasjonsforvaltning på den andre. Data betraktes ofte i større grad som noe strukturert, mens dokumentasjon assosieres med det ustrukturerte. Vi mener at alle fysiske representasjoner av informasjon er data, og det kommer vi tilbake til senere i artikkelen. Med et perspektiv om at alt av informasjon og dokumentasjon finnes som data, kunne vi se helhetlig på data- og informasjonsforvaltning med orden i eget hus, felles datakatalog, Noark-standard, arkivlov, data- og informasjonsstyring med mer.

I vår søknad til sandkassen fremmet vi derfor disse problemstillingene:

- Hvor mye av dagens journalførings- og Noark-regime kan ivaretas utenfor sak-/arkivsystemet til Tolletaten, og hvilke gevinster kan det gi etaten i forvaltning av data og informasjon?
- Hva kreves av ev. nye løsninger for å få det til?
- Hva kreves av endringer i / i tillegg til DCAT-AP-NO for å få det til?

HELHETLIG INFORMASJONS-FORVALTNING

I Tolletaten snakker vi om «data- og informasjonsforvaltning». Faglig sett sier vi at dataforvaltning er en del av informasjonsforvaltningen, men for å tydeliggjøre at vi er opptatt av alt, både strukturerte og ustrukturerte data, uavhengig om det har en bevaringsplikt, eller om det er flyktig informasjon som lever et kort liv. Derfor valgte vi å bruke begrepene data og informasjon, som et pedagogisk grep i vårt arbeid.

DATA, INFORMASJON OG DOKUMENTASJON

Begrepet *dokument* er fundamentalt i den nåværende arkivlovgivningen, og definisjonen av denne termen har derfor mye å si for hva et arkiv er. Det har hele tiden vært intensjonen at dokument skal være definert slik at det omfatter mer enn skrift på ett eller flere ark. Derfor måtte vi se helhetlig på hva data, informasjon og dokumentasjon faktisk innebærer. Vi bygget opp argumentet vårt som følger:

- Data er fysiske representasjoner av informasjon.²
- Datasett er en organisert mengde data.³
- Dokument er en logisk avgrenset informasjonsmengde lagret på et medium for senere bruk.⁴

Etter denne definisjonen av data er informasjon lagret på et medium det samme som data, så et dokument kan sies å være en logisk avgrenset datamengde. Hvis vi godtar at en organisering er en logisk avgrensning (altså i motsetning til en fysisk avgrensning), oppnår vi at datasett er synonymt med dokument. Vi er ikke alene om å tenke på denne måten. Ser vi til «åpne data-direktivet» sees begrepsbruken på sammen måte, og direktivet omtaler dokument og datasett som synonymer [våre uthevinger]:⁵

2 Meld. St. 22 (2020–2021) «Data som ressurs— Datadrevet økonomi og innovasjon» <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-22-20202021/id2841118/?ch=1#kap1-3>, eventuelt Store Norske Leksikon <https://snl.no/data>.

3 En syntese av de fremste treffene på «datasett» ved søk i begrepskatalogen hos data.norge.no <https://data.norge.no/concepts?q=datasett>.

4 Lov om arkiv, § 2 [https://lovdata.no/lov/1992-12-04-126/\\$2](https://lovdata.no/lov/1992-12-04-126/$2), lov om rett til innsyn i dokument i offentlig verksemd, § 4 [https://lovdata.no/lov/2006-05-19-16/\\$4](https://lovdata.no/lov/2006-05-19-16/$4).

5 Åpne data-direktivet, artikkel 2. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1024>.

- (6) 'document' means:
- (a) any content whatever its medium (paper or electronic form or as a sound, visual or audiovisual recording); or
 - (b) any part of such content;
- (8) 'dynamic [data]' means [documents] in a digital form, subject to frequent or real-time updates, in particular because of their volatility or rapid obsolescence; data generated by sensors are typically considered to be dynamic data;
- (9) 'research [data]' means [documents] in a digital form, other than scientific publications, which are collected or produced in the course of scientific research activities and are used as evidence in the research process, or are commonly accepted in the research community as necessary to validate research findings and results;
- (10) 'high-value [datasets]' means [documents] the re-use of which is associated with important benefits for society, the environment and the economy, in particular because of their suitability for the creation of value-added services, applications and new, high-quality and decent jobs, and of the number of potential beneficiaries of the value-added services and applications based on those datasets;

Vårt poeng er ikke nødvendigvis å tvinge fram at den ene termen er bedre enn den andre, men at vi får en felles forståelse av at det er den samme materien som er underlagt krav om deling, offentlighet, personvern, sikkerhet, publisering av beskrivelser i en journal eller katalog m.m.

PROSJEKT SANDKASSE

Med et utgangspunkt om at datasett og dokument er det samme, var det på tide å utfordre Digdir og Arkivverket. Etter at vi sendte inn vår søknad, ble vi invitert inn for å presentere vår case før Arkivverket og Digdir tok sitt endelige valg om hvem som fikk delta. Etter runden med søknad og presentasjon ble vi tatt opp i sandkassen høsten 2021. I denne prosessen ble vi bedt av Digdir om å vektlegge offentlighet og einnsyn i større grad. Arbeidet i sandkassen ble derfor utvidet med å også inkludere disse perspektivene.

Vi gikk inn i prosjektet med en tanke om at vi kunne tenke vidt og diskutere vår case mer generelt og få støtte for å starte opp et arbeid på bakgrunn av de vurderingene som ble gjort. Her var derimot Arkivverket opptatt at vi måtte konkretisere prosjektet til et eksisterende system for å kunne gjøre vurderinger som ville gjøre arbeidet i sandkassen lettere tilgjengelig for andre virksomheter. Vi valgte derfor å ta utgangspunkt i det da nylanserte fagsystemet «kontrollstøtteverktøyet (KSV)» (som fortsatt er under utvikling). Kontrollstøtteverktøyet (KSV) brukes for å støtte grensekontrollen i Tolletaten med utvelgelse av kontroller og for å dokumentere kontrollene som utføres på grensen – klassisk tollfag. Selv om vi jobbet med en konkret løsning, var det viktig for oss at erfaringene vi fikk fra prosjektet, kunne settes inn i en større sammenheng. Når vi i prosjektet endte opp med å bruke fagsystemet kontrollstøtteverktøyet

(KSV) som et eksempel, merket vi at oppmerksomheten i prosjektet ble dratt mot løsningen. Arkivverket ble opptatt av systemets innhold, og vi opplevde at prosjektet var i ferd med å dra av gårde i en vurdering av løsning og behov knyttet til KSV, en ramme som ble for snever for hva vi ønsket å diskutere. Vi tok en fot i bakken internt i Tolletaten og ble enige om at her må vi være tydelige i neste prosjektmøte. I det påfølgende prosjektmøtet fikk vi mulighet til å være tydelige på hva vi tenkte, og fikk bruke tid på å ta diskusjonen i prosjektgruppen. Dette bidro til at vi fikk diskutert temaet grundig, og vi ser at kanskje akkurat på grunn av vår mer teoretiske vinkling inn i sandkassen måtte vi gå flere runder for å bli enige om hva vi skulle se på sammen.

Det skal gis stor ære til både Digdir, Arkivverket og prosjektlederen for godt samarbeid og villighet til å bruke

tid på disse, i vår mening, viktige diskusjonene. Det var satt tydelige frister, men vi fikk likevel bruke god tid på å etablere en felles plattform for hva vi ønsket, og hva Digdir og Arkivverket ønsket å få ut av arbeidet. Disse ekstra rundene gjorde at vi også fikk koblet på fagmiljøet for Felles datakatalog i Digdir, som ble en viktig bidragsyter inn i arbeidet. I tillegg fikk vi diskutert oss frem til å få en felles faglig forståelse, eller som en representant fra Arkivverket uttalte underveis i denne avklaringsprosessen: «Dere mener faktisk at datasett = dokument, dere?» De trodde det var et retorisk grep fra oss, og ikke at vi faktisk mente det. Det ble viktig for prosjektet å få en tidlig avklaring og felles forståelse. Disse diskusjonene og avklaringen la grunnlag for et godt, hyggelig og faglig spennende samarbeid i sandkassen.

DATAKATALOG OG DELING

Tolletatens ønske for å enkelt forvalte våre data er å etablere en intern datakatalog hvor alle våre datasett er beskrevet. Er det arkiv, må det fremgå i beskrivelsen, på samme måte som datasett som har personopplysninger, må merkes. Når vi har en intern datakatalog hvor våre datasett er kartlagt og beskrevet, vil vi kunne publisere

delar av dette i Felles datakatalog, hvor eInnsyn, Arkivverket og andre som er interessert, vil kunne abonnere og bestille det de ønsker. Det var fremtidstanken, og en del kan vi få til allerede i dag. Foreløpig må vi publisere på eInnsyn parallelt med Felles datakatalog, men vi kan redusere antall publiseringer på eInnsyn. I sandkassen ble det åpnet for å ha en registrering i eInnsyn som kan lenkes til en publisering i Felles datakatalog, hvor datasettbeskrivelser kan ligge løpende oppdatert.

Mulighet til å lenke mellom eInnsyn og Felles datakatalog ble utviklet og testet av Digdir i sandkassearbeidet. Denne lenkemuligheten åpner for en ny organisering av publiserte data. For eksempel blir det publisert mange journalposter på eInnsyn hvor dokumentene er skjermet. Det tilfører lite verdi på offentlig journal – noen ganger kan det til og med oppleves som «spam» hvis det forstyrrer letingen etter et bestemt innhold. For Tolletaten og kontrollstøtteverktøyet (KSV) gjelder det «Rapport om tollovertredelse», som er journalpliktige rapporter som skal publiseres i en offentlig journal, men pga. sitt innhold er unntatt offentlig og skjermet. På offentlig journal fremstår de slik som på bildet under.

Tolletaten publiserer mange slike journalposter i året uten at det beriker eInnsyn på noen måte. Når vi derimot i eInnsyn kan henvise til kun én journalpost for alle «Rapport om tollovertredelse», som fungerer som en henvisning til Felles datakatalog, endrer dette seg. I Felles datakatalog kan vi beskrive kontrollarbeidet til Tolletaten som en tjeneste. Denne tjenestebeskrivelsen setter datasettene i en kontekst som vil bidra til at brukerne vil forstå hva dette er, og hvorfor de ikke kan, eventuelt kan, få tilgang. I tillegg kan selve «Rapport om tollovertredelse» tilføres ytterligere metadata som ikke «hører hjemme» i en offentlig journal, men som gjør dataene mer verdifulle og interessante. For «Rapport om tollovertredelse» kan vi i dag enkelt legge til «transporttype» eller «varetype». Det blir en vurdering fremover hvor mye mer vi kan legge til. For eksempel ble lokasjon vurdert som en interessant tilleggsinformasjon, men her får vi utfordringer med å balansere hva vi kan legge til, og hva som kan avsløre Tolletatens metoder eller kapasiteter, noe som vil gjøre det lettere for kriminelle å unngå kontroller. Resultatet av vårt arbeid rundt dette vil gjøre at brukerne vil forstå hva disse dataene er, og hvorfor de ikke kan, eventuelt kan, få tilgang.

Doknr.	Fra/til	Dok.type	Dokumentdato	Journaldato	Publisert	Hjemmel
1		Internt	31.08.2022	14.10.2022	30.11.2022	Offl. § 13, jf. toll. § 12-17

[Bestill](#)

Tilknyttet sak:

Tollovertredelse - Avskjermet

Saksnr. 2022/32391

Det er 8 dokumenter i denne saken

[Til saken](#)

Virksomhet:

Tolletaten

Tlf. 22 86 03 00

E-post oep@toll.no

Adresse Postboks 8122 Dep 0032 OSLO

Som en av juristene i Tolletaten oppsummerte det: «dette vil bidra til mer kvalifiserte innsynskrav».

STANDARDER OG KATALOGER

For å få til alt dette må vi sørge for at vi utnytter og standardiserer måten vi kartlegger og beskriver tjenester og datasett på. I vårt sandkassearbeid ble det fra vår side et viktig premiss å se på de offentlige standardene for beskrivelser av datasett og tjenester og se i hvor stor grad de kan dekke behovet for å kartlegge alle data, også dokumentasjon knyttet til arkivloven.

Et av resultatene prosjektet kom fram til, var at de standardene vi så på, tar oss overraskende langt i å beskrive datasett/dokumenter, både for interne behov hos Tolletaten og for offentlighet, publisering og arkivbehov.

I Digidirs rammeverk for informasjonsforvaltning inngår et vokabular for å beskrive datasett i en datakatalog. Vokabularet heter DCAT-AP-NO og er en norsk variant av et vokabular som EU har tilpasset fra World Wide Web Consortium. DCAT står for *data catalog*.

EU har flere slike rammeverk blant det de kaller kjernevokabularer, og Norge ved Digidir har tilpasset flere av disse til norsk offentlig sektor. Det gjelder i tillegg kjernevokabularet for offentlige tjenester, CPSV-AP (Core Public Services Vocabulary), som i norsk drakt heter CPSV-AP-NO. CPSV-AP-NO er tenkt brukt i Digidirs satsing på sammenhengende tjenester og felles økosystem, for å beskrive tjenester og hendelser på tvers. Mange av disse tjenestene er de samme som dagens saksbehandlingsprosesser, for eksempel er Digidirs best utbygd eksempel på en sammenhengende tjeneste behandlingen av skjenkebevillinger i Brønnøy kommune.

(..) SANDKASSEN ÅPNET FLERE DØRER FOR VÅRT ARBEID VIDERE OG BEKREFTET AT VEIEN VI ER PÅ, SER UT TIL Å VÆRE EN FARBAR VEI

I sandkassen testet vi CPSV-AP-NO til å beskrive Tolletatens «kontrolltjeneste», hvor «Rapporter om tollovertreddelser» inngår.

LÆRDOM OG VEIEN VIDERE

Tolletatens arbeid med datakatalog, deling av data i offentlig sektor og publiseringen av kontrollstøtte på Felles datakatalog pågår fortsatt, men sandkassen åpner flere dører for vårt arbeid videre og bekrefter at veien vi er på, ser ut til å være en farbar vei. Nå blir det spennende å se hvor mye det nye arkivregelverket endres, og om det vil endre noen premisser. For å jobbe helhetlig er vi avhengig av at «registreringskrav» i ny arkivlov blant annet kan ivaretas av vår interne datakatalog. I sandkassen så Arkivverket at i daværende utkast til ny arkivlov vil trolig datasettbeskrivelser av dokumentasjon i en intern datakatalog kunne ivareta registreringskravet. Når det gjelder journalpliktig dokumentasjon som kan kasseres etter 10 år eller mindre, står vi fritt til å selv velge registreringsform og løsning.

Et av de mest lovende funnene vi fikk ut av sandkassen, er hvor godt behovet for arkivbeskrivelser kan oppfylles i katalogen ved å bruke tilgjengelige metadatafelter i DCAT-AP-NO og CPSV-AP-NO. Dette har gitt verdifull læring om hva som vil være et tilstrekkelig nivå av dokumentering i en sammenhengende tjenestekjede, og hvordan dette eventuelt kan ivaretas av de eksisterende standardene i rammeverket for informasjonsforvaltning. Det gjenstår å utprøve hva som skal til for at «kontrolltjenesten» til Tolletaten kan bygges ut til en sammenhengende tjeneste som også ivaretar kravene til

dokumentasjon og registreringsplikten etter arkivforskrift og offentleglova. Når dette er på plass, vil Tolletaten enklere og mer effektivt kunne samhandle med andre offentlige virksomheter, innbyggere og næringsliv, samtidig som Tolletaten ivaretar allmennhetens behov for etterrettelighet og dokumentasjon av egne prosesser. Det er en sentral effekt av helhetlig informasjonsforvaltning.

Sandkassen i seg selv var en utrolig spennende reise. Vi var litt usikre før vi startet, på hvor mye vi faktisk kom til å få ut av det, men det viste seg å være utrolig givende og nyttig å være med på. For oss ble det viktig å være tydelige på hva vi ville, men med stor takhøyde og felles diskusjoner ble det et meget godt arbeid. Vi ville absolutt anbefalt andre å delta i en sandkasse om det fortsatt var mulig. Beklageligvis er sandkassen nå foreløpig avviklet. ■

Sjøfartsdirektoratet har deltatt i Arkivverkets regulatoriske sandkasse

✚ av Siri Hjelsvold, seniorrådgiver i Sjøfartsdirektoratet og Helge Thime-Iversen, seksjonssjef i Sjøfartsdirektoratet

Sjøfartsdirektoratet er i en stor omstillingsfase hvor vårt enorme og utdaterte fagsystem, som dekker mange aspekter av vår virksomhet, skal erstattes med en rekke modulbaserte systemer som jobber sammen med nye og spennende digitale hjelpemidler. I sandkassen har vi fokusert på de delene av nyutviklingen som går på sertifisering av nybygg, spesifikt prosessen fra nybygget blir meldt inn til oss, til det er klart for å sende inn dokumentasjon. Dette høres kanskje ikke ut som en stor sak, men det er lagt opp til at det etter hvert skal inn to nye digitale kollegaer som skal hjelpe saksbehandleren med å avgjøre hvilke krav som gjelder for et fartøy, og på hvilke områder vi skal kjøre våre kontroller. Denne typen delvis automatisert hjelp i saksbehandlingsprosessen gjør at vi som arkiv og direktorat må tenke nytt om hva som er dokumentasjon vi må ta vare på, i de nye fagsystemene.

PROSJEKTET UTVIKLER SEG

Vi gikk inn i sandkassen og tenkte «nå får vi noen konkrete svar på veldig spesifikke utfordringer og spørsmålene våre om hva som er arkivverdig, som vi kan ta med oss til de andre nyutviklingsprosessene». Vi hadde sett for oss en «tradisjonell» løsning, hvor det som er journalføringspliktig, hentes ut av fagsystemet og arkiveres i sak- og arkivsystemet, og det bare er de dataene som er arkivverdige, men ikke journalføringspliktige, som vi trengte en ny måte å ta vare på. Dette var noe av det vi så for oss at vi skulle få hjelp til. Arkivverket snudde, helt riktig, hele problemstillingen på hodet, med spørsmålet om hvorfor vi skulle dele opp arkiveringen av dokumentasjon fra en prosess over flere systemer, og hva slags dokumentasjon er det vi har forretningsmessig behov for å ta vare på?

PROBLEMSTILLINGER

Det var da vi begynte å se på konsekvensene av en tradisjonell arkiveringsløsning opp mot den mer komplekse, men også fristende ideen fra Arkivverket om å arkivere all dokumentasjon fra prosessen på ett sted, at sandkassen virkelig ble spennende. Vi ble utfordret til å tenke nytt, ikke bare om arkiv, men også om våre behov som virksomhet. Hvor langt ned i en automatisert prosess må vi kunne forklare hva som har blitt gjort? Hvem trenger tilgang til hva, og på hvilket nivå? Utover den konkrete problemstillingen i sandkassen har vi også vært nødt til å begynne å tenke internt hos oss på hvordan helhetsbildet blir dersom vi skal arkivere hele prosessen i ett fagsystem. Hva skjer da med søkefunksjonaliteten på tvers av arkivkjerner? Hvordan ivaretar vi dokumentasjon som kommer via for eksempel e-post eller per post? Hvordan løser vi kravet om åpenhet som ligger i offentlighetsloven?

REGELVERKET GA HODEBRY

Det ble veldig tydelig i prosjektet hvor lite støtte det var i lovverk, forskrifter og veiledninger for denne typen tankegang. Spesielt automatisering av prosesser er og vil være hodebry for både saksbehandlere, jurister og arkiv. Vår diskusjon holdt seg på et teoretisk nivå, men bare ved å se på dataene som skulle brukes av algoritmen for nybygg, var det tydelig at det her var snakk om mengder av data og koblinger mellom dem som vi aldri har vært nødt til å ta stilling til tidligere. Det var kanskje ikke avskrekkende, men definitivt et tankekors i videre arbeid med automatisering.

Vi hadde også en veldig nyttig sesjon med advokatfullmektig i advokatfirmaet Bull & Co Thale Cecilia Gautier Gjerdsbakk for å diskutere nettopp disse problemstillingene.

RESULTATET

Sluttresultatet ble en rekke spørsmål, vurderinger og arbeidsoppgaver som må følges opp videre, av alle tre partene. Arkivverket tar med seg erfaringene i det videre arbeidet med nytt regelverk og videre veiledning, mens Digitaliseringsdirektoratet vil se nærmere på hvordan eInnsyn egner seg for mottak av annen type informasjon enn det som kommer fra en klassisk

journal. I Sjøfartsdirektoratet er vi nå en liten gruppe som har fått verdifull erfaring i å jobbe med arkivtankegang i utviklingsprosesser, både fra arkiv- og IT-siden. Vi fikk kanskje ikke de konkrete svarene vi var på jakt etter, men verdien av det vi har fått, er langt høyere. Vi anbefaler alle å lese rapporten¹, og om noen har erfaringer fra lignende arbeid eller skal begi seg ut på noe lignende, ta gjerne kontakt. ■

¹ <https://www.arkivverket.no/arkivutvikling/innebygd-arkivering/regulatorisk-sandkasse/tidligere-prosjekter/sjofartsdirektoratet-navigerer-mot-fremtiden>.

Mer offentlighet – mindre jobb

av Mona Støve, seniorrådgiver,

Mattilsynet, hovedkontoret, seksjon brukerkontakt og arkiv

I flere år har Mattilsynet toppet statistikken på eInnsyn med flest antall innsynskrav. Vårt hovedmål er å være en åpen og gjennomslutlig offentlig virksomhet. Vi skal redusere tiden for behandling av innsynskrav, og som en del av arbeidet med å nå dette målet har vi i løpet av det siste året startet forsiktig opp med fulltekstpublisering på eInnsyn.

Mattilsynet er et statlig landsdekkende forvaltningsorgan med over 1300 ansatte fordelt på 5 regionskontorer og hovedkontoret. Vårt samfunnsoppdrag er å passe på at maten vi spiser, er trygg, og at planter, fisk og dyr er friske og har det godt. Og det er ingen tvil om at det er stor interesse og engasjement blant publikum for hva Mattilsynet driver med.

Vi leverte over 300 000 journaloppføringer til eInnsyn i 2022. Vi mottok rett i underkant av 30 000 innsynskrav samme år, ca. 2–3000 innsynskrav per måned. Det administrative ansvaret for innsyn ligger hos seksjon brukerkontakt og arkiv. Seksjonen er ansvarlig for blant annet rutiner,

system/løsninger og innsynsteam. Vi har alltid hatt godt etablerte rutiner for innsynsbehandling. Alle innsynskrav mottas til én e-postkasse som overvåkes av seksjon brukerkontakt og arkiv. Innsynskravene blir videreformidlet til innsynsteam i den enkelte region for behandling. Det er her hovedmengden innsynskrav behandles. For hovedkontoret videreformidles innsynskravene til den enkelte enhet og saksbehandler for behandling.

UTFORDRINGEN

Vi ønsker å sette brukeren i fokus ved å være effektive og enhetlige i innsynsbehandlingen. Med så mange innsynskrav i løpet av et år oppleves innsynsprosessen internt i Mattilsynet som

svært ressurskrevende. I tillegg får vi veldig ofte innsynskrav for samme dokument igjen og igjen. Det vil si at man i mange tilfeller gjør samme jobb opptil flere ganger, noe som oppleves som meningsløst med tanke på arbeidsmengden. Det har vært dager der saksbehandlere virkelig har følt at de drukner i innsynskrav, og seksjon brukerkontakt og arkiv opplevde stadig et rop om hjelp fra virksomheten. Dette toppet seg i 2021/2022. Hva kunne vi gjøre for å forsøke å redusere arbeidsmengden?

Vi ønsket blant annet å se nærmere på denne anbefalingen i Digitaliseringsrundskrivet: *virksomhetene bør øke andelen fulltekstpubliserte dokumenter*. Hva betyr fulltekstpublisering i

// Monica Jacobsen og Mona Støve fra arkiv, og Nils Opsahl fra IKT utgjorde arbeidsgruppen som hadde ansvaret for å innføring av fulltekstpublisering i Mattilsynet. Foto: Khan Le, Digitaliseringsdirektoratet //

praksis? Hvilke effekter kan Mattilsynet høste av fulltekstpublisering? Vi ville i utgangspunktet ikke gape over for mye med en gang. For det er ikke til å stikke under en stol at fulltekstpublisering oppleves som litt skummelt for mange og et stort skritt å ta for virksomheten.

LØSNINGEN OG RESULTATET

Da seksjon brukerkontakt og arkiv høsten 2021 etablerte en arbeidsgruppe, hadde tanken om fulltekstpublisering allerede fått modnet litt i organisasjonen. Gjennom hele prosessen brukte vi mye tid med innsynsteamene og et utvalg jurister fra hovedkontoret. Det var mange spørsmål, bekymringer og tanker – men med god dialog fant vi et felles

utgangspunkt: vi ville gjøre et forsøk på å løse innsynsfloken sammen.

Det ble mye testing høsten og vinteren 2021/2022. Vi var avhengige av å gå i produksjon med automatisk publisering av offentlig journal på eInnsyn før eller samtidig med oppstart av fulltekstpublisering, så dette måtte også testes. Én ressurs fra arkiv og én fra IKT jobbet omtrent 100% med dette i en periode. Det var stadig dialog med sakarkivleverandør og DIGDIR for å luke unna tekniske utfordringer og for å forstå funksjonaliteten fullt ut. I løpet av testperioden ble det tydelig for oss hvilket nivå som ville være det fornuftige å legge seg på for fulltekstpublisering. Og etter hvert hadde vi ambisjonen klar:

Vi ønsker ikke at Mattilsynet skal bruke tid på innsyn dersom det allerede er innvilget fullt innsyn.

Vi gjennomførte en risikoanalyse hvor en av de viktigste risikofaktorene vi tok høyde for, var at sensitive opplysninger og/eller taushetsbelagte opplysninger kan bli tilgjengeliggjort for publikum. Andre risikofaktorer som vi tok høyde for, var knyttet til tekniske løsninger og muligheter/begrensninger:

- Er vi sikre på at det er offentlig versjon som blir publisert, i de tilfeller hvor det er vurdert meroffentlighet?
- Har vi tilstrekkelige kriterier i sakarkivsystemet for default fulltekstpublisering av enkelte saks-/dokumenttyper?

- Får vi nok informasjon om skadeomfanget hvis sensitiv informasjon blir publisert?

Med bakgrunn i risikoanalysen besluttet vi å gå forsiktig i gang med fulltekstpublisering og at vi ville jobbe videre med det trinnvis.

Vi ville skape trygghet i organisasjonen, og det var viktig for oss å være tydelige på at vi ikke ønsket å gå i produksjon for enhver pris. Da vi presenterte løsningen i organisasjonen, ble den tatt godt imot. Vi klarte å vise at dette er en prosess, og at vi ikke ønsker å gå videre før vi ser at dette har gode effekter. Så, hvilken løsning gikk vi for?

Vi gikk i produksjon med automatisk publisering av offentlig journal februar 2022. **Siden mars 2022 har vi fulltekstpublisert alle dokumenter som vi har gitt fullt innsyn i.** Når det blir innvilget fullt innsyn i et dokument, dvs. at dokumentet sendes til den som har bedt om innsyn, skal dokumentet også fulltekstpubliseres. Dette betyr at neste person som ønsker innsyn i samme dokument, enkelt kan lese det i fulltekst direkte fra eInnsyn, og det krever ingen ny behandling av Mattilsynet. Samtidig gir dette oss gode muligheter til å kvalitetssikre innholdet i dokumentet før det fulltekstpubliseres. Per nå har vi begrenset fulltekstpubliseringen til å gjelde PDF-filer og JPG-/JPEG-filer.

Det er innsynsteamene som fulltekstpubliserer i regionene i forbindelse med saksbehandlingen. For hovedkontoret er det foreløpig seksjon brukerkontakt og arkiv som fulltekstpubliserer. Vi har et system som fanger opp alle innsynskrav som innvilges på hovedkontoret, slik at vi kan gå inn i sakarkivsystemet og fulltekstpublisere.

Illustrasjon: Shutterstock

Med andre ord har vi minimalt med ekstra ressursbruk i forbindelse med dette arbeidet per nå.

Hele organisasjonen har virkelig ønsket å jobbe mer effektivt med innsyn. Og vi har kommet et lite skritt på veien, som vi opplever at alle er komfortable med. Siden mars 2022 er andelen fulltekstpubliserte dokumenter 45 % av mottatte innsynskrav. Til tross for en del tekniske utfordringer helt i begynnelsen har dette utelukkende vært en positiv prosess med et vellykket resultat.

På sikt ønsker vi å utvide fulltekstpubliseringen til også å gjelde tilfeller hvor delvis innsyn er innvilget, dvs. at vi fulltekstpubliserer en offentlig versjon av dokumentet. Vi ser også på saksområder hvor man kan ha default fulltekstpublisering. På sikt vil vi også fulltekstpublisere flere arkivformater. Vi vil jobbe videre med dette når tiden er inne. Det endelige målet må være en kombinasjon av at fulltekstpublisering vurderes av den enkelte saksbehandler i det øyeblikket et dokument mottas eller utarbeides, og default fulltekstpublisering på enkelte saksområder.

En annen ting vi gjorde samtidig som vi innførte fulltekstpublisering, var å strukturere vår offentlig journal på eInnsyn. Det vil si at vi opprettet hele organisasjonsstrukturen vår under *Mattilsynet*. Dette har definitivt vært med på å forbedre publikumsopplevelsen innen søk og gjenfinning på eInnsyn.

SUKSESSFaktorER

Mattilsynet topper fremdeles statistikkene på eInnsyn med flest antall innsynskrav, og selv om innsynsfloken nok enkelte dager er sterkt til stede, så er vi helt sikre på at fulltekstpublisering er veien å gå. Men vi vil se effekten før vi utvider og gir opplæring til alle. Vi har etterlyst bedre statistikker hos DIGDIR som blant annet kan vise oss andelen fulltekstpubliserte dokumenter som er åpnet av publikum, og hvor mange ganger de er åpnet. Dette vil gi oss en viss pekepinn. Men vi kommer uansett ikke til å stoppe her.

For virksomheter som velger å satse på fulltekstpublisering, er det viktig å analysere og forankre organisasjonens behov. Vi opplevde at det tekniske krevde en del, så det er fornuftig å ha en arbeidsgruppe eller et prosjekt som jobber dedikert med testing og implementering. Men det viktigste er selvfølgelig at man velger den tilnærmingen som passer virksomheten best.

En stor forutsetning for at vi har lykkes, er god kommunikasjon og godt samarbeid internt, dedikerte ressurser fra fagmiljøet og teknisk side, at vi klarte å skape trygghet i organisasjonen, og ikke minst god dialog og bistand fra sakarkivleverandøren og DIGDIR. ■

Dokumentasjonsfangst

Innsynskravenes opplysningseffekt, konsekvenser og lærdom¹

Offentlig forvaltning er underlagt en rekke lover og regelverk for å legge til rette for og sikre at offentlig dokumentasjon blir tatt vare på, tilgjengeliggjort og bevart for ettertiden. Gjennom flere undersøkelser fra både Arkivverket og Riksrevisjonen har det blitt avdekket store mangler innen dokumentasjonsfangst i offentlig sektor, og ifølge Arkivverket oppleves arkiveringen i offentlige sektor som bekymringsverdig og for dårlig, noe som kan få store konsekvenser for sikringen av demokratiet vårt.¹

Den 12. mars 2020 stengte Norge ned på grunn av koronapandemien. Den eneste dokumentasjonen som finnes av denne beslutningen, et bilde av en whiteboardtavle.

¹ Artikkelen er basert på bacheloroppgaven som ble ferdigstilt 24.05.2022. Oppgaven var en case studie bestående av en systematisk undersøkelse av en virksomhet sine innsynskrav i en gitt periode ved bruk av kvantitativ metode, og kvalitativ metode som en supplerende metode for datainnsamling ved hjelp av intervjueskjema.

¹ <https://www.arkivverket.no/nyheter/ny-rapport-mangelfull-arkivering-koster-norge-dyrt>.

av Louise Halstvedt,
rådgiver i Utenriks-
departementet.

Artikkelen er basert på
bacheloroppgaven som ble
ferdigstilt 24.05.2022.

Viktige spørsmål om valgene som ble tatt denne dagen, blir derfor vanskelige å besvare, da det ikke har blitt ordentlig dokumentert. At regjeringen tok en avgjørelse om å stenge ned Norge basert på notater på en whiteboardtavle, er lite sannsynlig. Det har med stor sannsynlighet blitt avholdt en rekke møter og vært e-postutvekslinger og korrespondanser mellom flere involverte virksom-

heter. Så hvorfor finnes det ikke mer dokumentasjon fra denne dagen?

MANGLENDE DOKUMENTASJONSFANGST

Dokumentasjonen som mangler, finnes mest sannsynlig. Den kan ligge lagret internt på egen pc, i skyløsningsprosesser som Teams, eller på mobiltelefon som tekstmeldinger. Viktige beslutningsprosesser må kunne dokumenteres for gi muligheten til å etterprøve sentrale beslutninger og gi informasjon til dagens samfunn og fremtidige generasjoner om hvordan Norge blant annet håndterte begynnelsen på en pandemi.

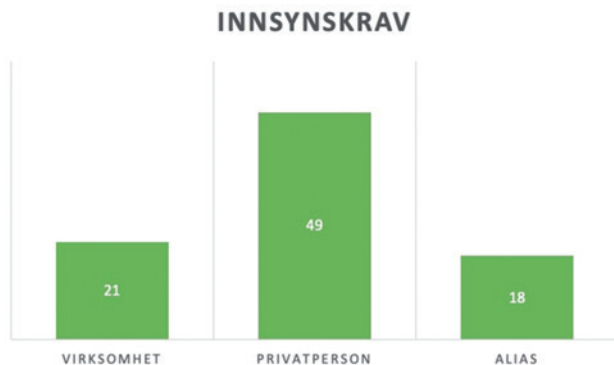
Med tidligere undersøkelser og et bilde av en whiteboardtavle som inspirasjon ville jeg med oppgaven min gå videre inn på konsekvensen av manglende dokumentasjonsfangst. Oppgaven baserte seg på gjennomføring av en casestudie basert på et offentlig organ, hvor målet med oppgaven var å finne eventuelle årsaker til mangelen på dokumentasjonsfangst, og hvilke konsekvenser det kan ha.

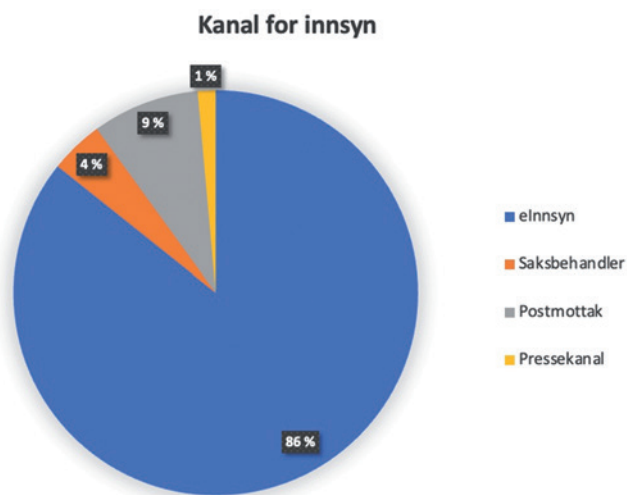
PRESENTASJON AV FUNN

Undersøkelsen gikk i dybden på en offentlig virksomhet sin dokumentasjonsfangst og håndtering av innsynskrav. Innsynskravene som er analysert, er fra en bestemt periode på 11

måneder, hvor den offentlige virksomheten hadde enormt mange innsynskrav knyttet til en bestemt sak. Saken fikk stor oppmerksomhet i media, hvor etterspørselen etter informasjon og saksdokumenter økte betraktelig.

// Det ble etterspurt innsyn i om lag 396 dokumenter knyttet til den aktuelle saken, fordelt på 70 innsynskrav. Av kravene kom 21 fra virksomheter og de resterende 49 fra privatpersoner. Av innsynskravene valgte 36 % å være anonyme. //

// Den mest brukte kanalen for å søke innsyn var eInnsyn, hvor 86 % av kravene kom. 9 % av kravene ble sendt direkte til virksomheten sitt postmottak, 4 % direkte til saksbehandler, og ett innsynskrav ble sendt til virksomheten sin pressekanal. //

Det ble i gjennomsnitt spurt etter 6,6 dokumenter per krav. Kravene utenom eInnsyn er ikke tatt med i beregningen, da disse kravene krevde innsyn i hele saker, dokumentlister og korrespondanser som ikke er direkte målbare. Gjennomsnittlig svartid lå på 4 virkedager, hvor korteste svartid var 1 dag, mot den lengste svartiden på 22 virkedager. Av de 70 innsynskravene rettet mot virksomheten fikk 37 % avslag med henvisning til lovverket avslaget var hjemlet i.

Intervjuskjema ble benyttet som en supplerende metode for å kunne gå mer i dybden og innhente informasjon som ikke er målbar, slik som erfaring, prosessene og eventuell lærdom de aktuelle aktørene har fått gjennom casen. Etter gjennomgangen og analyse av datainnsamlingen kunne jeg se at flere like dokumenter var blitt registrert over flere saker, i tillegg til at det var flere «samlesaker» på det aktuelle temaet. En samlesak er en generell sak hvor dokumentasjon som omhandler et spesifikt tema, ansvarsområde eller en arbeidsprosess, blir arkivert. I tilfeller der det oppstår mye dokumentasjon, som i dette tilfellet, kan en slik sak bli veldig stor og uoversiktlig. Ved spørsmål om dette kommer det frem at flere av dokumentene først er blitt arkivert i systemet etter at det ble krevd innsyn. Det var altså først etter at innsynskravet kom, at det ble oppdaget mangel på dokumentasjon som gjaldt den aktuelle saken. Dokumentene var også «kaotisk» arkivert i flere saker, noe som var krevende å rette opp i ettertid, blant annet fordi journalen allerede var blitt publisert på eInnsyn. Dette kan være med på å forklare hvorfor noen av kravene tok opp imot 22 dager å svare på.

Alle intervjuobjektene forklarer at de har rutiner for dokumentasjonsfangst, bestående av beskrivelser av hvordan den arkivverdige dokumentasjonen skal overføres til godkjent system. Rutinene skal være tilgjengelig på intranett og i sak- og arkivsystemet. Allikevel blir ikke rutinene fulgt, noe som begrunnes i manglende opplæring og negative holdninger til systemet både fra ledere og medarbeidere. De er alle enige i at det er rom for forbedring av rutinene for virksomheten sin dokumentasjonsfangst gjennom blant annet obligatorisk opplæring, flere integrasjoner og lederforankring.

Gjennom intervjuene blir manglende lederforankring spesielt fremhevet. Den viktigste årsaken til lav dokumentasjonsfangst er at de ansatte ikke dokumenterer det de gjør, og dette gjenspeiles i manglende engasjement for dokumentasjon hos leder.

«HVIS LEDERNE IKKE BRYR SEG OM DOKUMENTASJON, VIL IKKE MEDARBEIDERNE GJØRE DET HELLER».

Intervjuobjektene er splittet når det gjelder om rutinene for dokumentasjonsfangst ble fulgt i den aktuelle saken. Innsynskravene og henvendelsene som kom via arkivet, ble registrert og behandlet etter gjeldende rutiner. Problemet oppstår derimot når henvendelsene kommer direkte til en saksbehandler eller gjennom andre kanaler. Den aktuelle saken har ikke ført til noen direkte endringer i virksomhetens rutine for dokumentasjonsfangst, annet enn oppfordring til bedre arkivrutine hos de aktuelle partene.

RESULTATER

Det er vanskelig å anslå nøyaktig hvor mye arkivverdig dokumentasjon som ikke blir arkivert og tatt vare på for ettertiden, da dette ikke er målbart. Det er derimot tydelig at innsynskrav kan ha en opplysningseffekt på hvilken dokumentasjon som ikke er blitt fanget opp i arkivsystemet, da innsynssøknader i saksområder som kommer utenfor eInnsyn, kan avdekke manglede journalføring.

Etter gjennomgang kan undersøkelsen vise til mangel på kunnskap hos saksbehandlere om hvilken dokumentasjon som ikke bare skal opprettes, men også fanges i systemet. Det er under fangsten at mangelen på dokumentasjonen ser ut til å briste, hvor henvendelser, korrespondanser og dokumentasjon ligger hos saksbehandlerne, men ikke blir registrert og arkivert i sak- og arkivsystemet. Mangelen på kunnskap kan knyttes til feil i vurderingen av hva som er arkivverdig dokumentasjon.

Standarden ISO 15489 tar også opp viktigheten av kompetanse og opplæring av individer som skal gjøre vurderinger vedrørende opprettelsen, fangsten og håndteringen av arkivverdige dokumenter. Både standarden og nedtegningsplikten begrunner begge at alt som danner grunnlag for en beslutning, eller har verdi som dokumentasjon, skal nedtegnes/registreres. Konsekvensen av feilvurdering er mangel på fangst i arkivsystemet. Mangel på fangst i arkivsystemet fører videre til at viktig dokumentasjon ikke blir journalført og gjort tilgjengelig for omverdenen. En konsekvens av dette er at saker og beslutninger virksomheten tar, forblir ukjent. Selve vurderingen er derfor viktig for å unngå at dokumentasjon går tapt, og de videre konsekvensene av dette.

Arkivdokumenter skal kunne fungere som bevis for virksomheten sine transaksjoner og aktiviteter. Når en sak får mye oppmerksomhet i media som i dette tilfellet, er det derfor viktig å kunne finne tilbake til viktige beslutninger. Ved manglede arkivering kan det bli vanskeligere for virksomheten å finne tilbake til fullstendig dokumentasjon og beslutningsprosesser, noe som kan svekke virksomheten sitt omdømme.

TEKNOLOGISK SKIFTE

Utviklingen innenfor teknologi og digitalisering gjør at dokumentasjon og arkivforvaltningen må tenke nytt. Arkivloven med forskrift er arbeidet frem med bakgrunn i at saksbehandlingen foregikk papirbasert. Der hvor det tidligere var normalt å legge papirbunken hos sekretæren for oppbevaring, er ansvaret lagt over på saksbehandleren eller personen som oppretter eller mottar dokumentasjonen som skal tas vare på. Mengden av dokumenter og plattformene som blir benyttet for lagring, gjør at kravene ifølge Riksrevisjonen blir for ambisiøse sett opp mot dagens regelverk.

I dag kan elektroniske sak- og arkivsystemer benytte seg av flere integrasjoner mellom fagsystemer og arbeidsverktøy, slik som arkiveringsmuligheter direkte i e-postklienten Microsoft Outlook. Dette skal i utgangspunktet gi saksbehandlerne mulighet til å fange dokumentasjonen effektivt i deres daglige arbeidsverktøy. Utviklingen med bruk av blant annet Teams, SharePoint og andre samhandlingsverktøy som ikke har en integrasjon, forsterker viktigheten av at dokumentene ikke bare opprettes i de ulike plattformene, men også må fanges i sak- og arkivsystemet.

Hvordan sikre best mulig dokumentasjonsfangst:
Opplæring
Bevisstgjøring
Ledelsesforankring
Integrasjoner med fagsystemer – automatisk arkivering
Integrasjoner med arbeidsverktøy
Automatisk arkivering av e-post
Forenkling av lover og regelverk
Forenklede rutiner og arbeidsprosesser

Hva er grunnen til lav dokumentasjonsfangst i offentlig virksomheter?
Mangel på kunnskap og kompetanse
Negativ holdning til sak- og arkivsystemet
Tungvinte og lite brukervennlige systemer
Tidskrevende og vanskelig
Svak opplæring
Lite tilgjengelig bruker støtte
Tungvint regelverk
Manglende konsekvenser ved å ikke følge lovverket
Vurdering på opprettelse og fangst

ØKT KUNNSKAP FOR FREMTIDEN

Det er fare for at arkivverdig informasjon går tapt dersom det ikke blir gjort en riktig vurdering av hvilken dokumentasjon som skal fanges og bevares for ettertiden. Utfordringene knyttet til dokumentasjonsfangst er begrunnet med mangel på kunnskap og kompetanse, negative holdninger til sak- og arkivsystem, manglende engasjement fra ledelsen og tungvinte systemer. Innsyns krav har en opplysnings effekt ved at mangelen på dokumentasjon først blir registrert ved spørsmål eller forespørsel etter dokumentasjon som ikke ligger i sak- og arkivsystemet. Dette kan skyldes mangelen på riktig vurdering av hva som er arkivverdig, ettersom dokumentasjonen gjerne eksisterer, men ikke registreres og fanges i arkivsystemet.

Konsekvensene av lav dokumentasjonsfangst er blant annet svekket tillit til det offentlige, da saker og beslutninger forblir ukjente eller først kommer til lys når saken har mistet sin aktualitet. Dette har negativ innvirkning på rettsikkerheten og demokratiet vårt og reduserer muligheten for innsyn og kontroll av en åpen og gjennomskiktig forvaltning.

Arkiv- og dokumentasjonsforvaltningen står midt i et omfattende teknologisk skifte hvor forvaltningen har blitt nødt til å tenke nytt. Det å få en oversikt over og belyse problemene dagens forvaltning står ovenfor, vil kunne bidra til læring, forbedring, økt kunnskap og nye rutiner. Funnene i undersøkelsen er med på å bekrefte utfordringene som er belyst i tidligere undersøkelser, og bidrar til å gi en dypere forståelse av hvor problemet ligger, som i studiets tilfelle var ved vurdering av hvilken dokumentasjon som skal registreres i sak- og arkivsystemet.

Dokumentasjonsfangst er et viktig tema som det i fremtiden blir interessant å følge utviklingen av, sett i lys av forslag til ny arkivlov. Forhåpentligvis vil ny kunnskap øke fangsten av arkivverdig dokumentasjon, slik at den blir tatt vare på for ettertiden. Som utkastet til den nye loven tilsier, kan den da «sikre dokumentasjon om samfunnet» for å bevare Norge som rettstat og demokrati. ■

Kilder

- ISO (2016). ISO 15489-1 (2. utg) *Informasjon og dokumentasjon – Dokumentasjonsforvaltning. Del 1: Begreper og prinsipper*. ISO, Geneve. Referanse: ISO 15489-1:2016(E)
- Kløve-Graue, I. (2021). *Viktige dokument blir ikke arkivert – det kan få store konsekvenser*. Hentet fra: <https://www.nrk.no/norge/viktige-dokument-blir-ikkje-arkivert--det-kan-fa-store-konsekvenser-1.15604824>
- NOU 2019: 9. (2019). *Fra kalveskinn til datasjø – Ny lov om samfunnsdokumentasjon og arkiver*. Kultur- og likestillingsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/contentassets/d4091c3f6abc4eacae1ae527a4cef30b/nn-no/pdfs/nou201920190009000ddd.pdf>
- Pedersen, A., Kjelsaas, I., Hernes, S.M., Høiseith-Gilje, K., Denstad, H. & Gierløff, C.W. (2020). *Tidsbruk og kostnader av arkivering i offentlig sektor*. Menon Economics. (11/2020).
- Pressens offentlighetsutvalg. (2021, 22. april). *Koronakommisjonen avdekket demokratisk problem*. <https://presse.no/offentlighet-nyhet/koronakommisjonen-avdekket-demokratisk-problem/>
- Riksrevisjonen. (2017). *Riksrevisjonens undersøkelse av arkivering og åpenhet i statlig forvaltning*. Dokument 3:10 (2016–2017). <https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserie/2016-2017/dok-3-10-2016-2017.pdf>

Endring i offentlighetsloven på høring

✎ av redaksjonen

Justis- og beredskapsdepartementet sendte rett før påske ut et forslag om endring av offentlighetsloven. I høringsbrevet blir endringene presentert som «et tillegg i offentleglova § 14 første ledd som gjør det klart at ikke bare organinterne dokumenter som sådan, men også journalinnføringer som gjelder organinterne dokumenter, kan unntas fra offentlighet». Departementet peker på at det er behov for en klargjøring av lovverket, noe som visstnok har blitt aktualisert i forbindelse med innføringen av nytt arkiv- og saksbehandlings-system for departementene. Det antydes også i høringsnotatet at forslaget ikke vil føre til store endringer på innsynsfeltet, og at det i liten grad medfører økonomiske eller administrative konsekvenser. Det framheves også at et generelt unntak for slike journalinnføringer «etter departementets vurdering trolig [vil] bidra til at et større antall organinterne dokumenter journalføres og arkiveres enn i dag». Et annet argument fra departementets side for å innføre endringer er at innsynsregler ikke bør være utformet slik at innsyn i interne dokumenter kan skape tvil om hva som er den endelige beslutningen i saker til behandling. Departementet frykter også at offentlighet rundt interne dokumenter fører

til at forvaltningen velger muntlige kommunikasjonsformer framfor skriftliggjøring.

Redaksjonens utvalg fra høringsnotatet kan, i likhet med høringsnotatet, ha noe slagside. Vi oppfordrer derfor forvaltningen til å sette av litt tid i egen virksomhet til å diskutere mulige konsekvenser av endringene på selvstendig grunnlag og til å sende inn hørings-svar. Høringsfrist er 05.07.2023.

Les mer her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-til-endringer-i-offentleglova-m.m.-innsyn-i-journalinnforinger-m.m.-som-gjelder-organinterne-dokumenter/id2970576/>

Flere har vært kritiske til det nye forslaget. Blant andre professor emeritus Jan Fridthjof Bernt ved juridisk fakultet ved UiB kritiserer regjeringens forslag som oppsiktsvekkende og dårlig.¹

Storingsrepresentant for Høyre Per Christian Foss reagerer sterkt på forslaget og mener det fører til en innstramning av muligheter for innsyn, og at dette utfordrer etterprøvbareheten til

¹ <https://www.kommunal-rapport.no/aapenhet/lov-eksperter-om-regjeringens-forslag-oppsiktsvekkende-og-darlig/151138/>

© Shutterstock

saksbehandlingsprosessen.² Sivilombud Hanne Harlem kommer med lignende kritikk og synes også det er særlig problematisk at interne dokumenter unntas fra journalføring.³ Hun sier videre at dette vil føre til at man heller ikke kan vite at disse dokumentene i det hele tatt finnes. Presseforbundet har også vært aktive i debatten i media, og vi tok oss derfor en prat med jurist i Presseforbundet Kristine Foss. ■

² <https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/8J7EOw/uheldig-forslag-om-mer-hemmelighold>

³ <https://journalisten.no/sivilombudet-stilte-sporsmal-ved-sjokk-endringer-i-offentlighetsloven/572054>

Intervju med Norsk Presseforbund

gjennomført 25.04.2023 per telefon mellom Bjørn Finnes i NA og Kristine Foss i NP

Hva er deres førsteinntrykk?

Høringen kom overraskende og brått på. Det har ikke kommet signaler om endringer i forkant, noe Norsk Presseforbund som regel fanger opp. Innholdet i høringen og at endringene faktisk har blitt sendt på høring, har større betydning enn publiseringstidspunkt. Norsk Presseforbund er skeptisk til forslaget. Vi risikerer å miste retten til å vite om eksistensen til organinterne dokumenter.

Av innholdet i høringsnotatet er det et ensidig framstilt behov for å unnta dokumenter og journalopplysninger. Det mangler argumentasjon mot og hvorfor det er viktig med åpenhet. Det er en svakhet med høringsnotatet at behovet for endring ikke er sett opp hensyn for innsyn – som at innsyn gir mulighet til kontroll, og at det er tillitskappende.

Det framstilles at det er et problem at andre får innsyn i organinterne dokumenter. Her mener vi i Norsk Presseforbund at det tvert imot finnes flere tilfeller hvor det har vært viktig med åpenhet om organinterne dokumenter. For eksempel kan en oversikt over innmeldte avvik ved en skole gi viktig informasjon. Under koronapandemien var det gjennom tilgang til interne dokumenter at man fikk vite at regjeringen i en periode vurderte portforbud. Manglende åpenhet svekker tilliten til forvaltningen.

Endringsforslaget handler kun om journalinnføringer. Hvilke konsekvenser kan det få?

Det er allerede mulig og lov å unnta innholdet i organinterne dokumenter fra offentlighet. Her kan det være reelle behov for unntak, og det har Norsk Presseforbund ingen problemer med. Det som er problematisk, er at unntakshjemmelen for dokumenter ofte brukes feil. Dette er noe både Riksrevisjonen og Sivilombudet ved flere anledninger har pekt på. Feil bruk av unntakshjemler kombinert med dette lovforslaget kan føre til at samfunnet går glipp at informasjon vi skulle ha hatt. I tillegg kan det føre til økt ressursbruk ved klagebehandling og da i praksis også utsatt innsyn. Flere vil også ved et avslag ikke ta seg bryet med å be om begrunnelse eller klage. Dette er ikke behandlet i endringsforslaget, og det er dermed ikke problematisert i høringsnotatet.

Endringsforslaget vil redusere muligheten til å se forvaltningen i kortene. Bare det at det eksisterer dokumenter, kan være vel så viktig som selve innholdet i dokumentene. Det er derfor viktig at muligheten til å kunne be om sammenstillinger av saksdokumenter i en sak, beholdes. Dersom de foreslåtte endringene blir vedtatt, vil det bli vanskeligere å be om innsyn fordi man ikke vet om at dokumentene eksisterer. Da vil samfunnet bli mindre opplyst om pågående saker, og dette kan igjen føre til at færre engasjerer seg. Sånn sett strider dette forslaget mot

hele formålet til offentlighetsloven, som er å tilrettelegge for ytringsfrihet og debatt.

Departementet har brukt argumentet om behov for ro til å kunne diskutere saker internt før offentliggjøring. Dette er forståelig i noen saker, men det må balanseres opp mot formålet med loven.

Når det foreslås så inngripende endringer, er det ekstra viktig å være balansert i framstillingen og veie argumenter opp mot hverandre. Det å vise fram at det ikke bare er positive virkninger av endringene, fremmer også tillit til at det er gjort grundige vurderinger i forkant.

Tror dere forvaltningen vil ta i bruk muntlige kommunikasjonsformer framfor skriftliggjøring dersom forslaget ikke blir vedtatt?

Dette er på grensen til mistillit til forvaltningen fra departementets side. Dersom det er en ukultur som fører til mangelfull dokumentasjon og skriftliggjøring, er det andre virkemidler som kan tas i bruk enn lovendringer. Manglende kompetanse på offentlighetsloven og arkivloven kan og bør løses gjennom kurs og annen opplæring. Her er også holdningsarbeid viktig.

Har dere noen sluttkommentar?

Vi oppfordrer departementet til å stoppe lovforslaget med høringen og ikke sende det videre til Stortinget. ■

ÅRETS ARKIV 2023

FORESLÅ KANDIDATER TIL PRISEN ÅRETS ARKIV!

- **Hvilken virksomhet synes du fortjener å bli Årets arkiv i 2023? Det er fullt mulig å foreslå virksomheten man selv jobber i, og det er heller ikke nødvendig å oppfylle alle kravene i statuttene – man kan bli nominert så lenge man oppfyller ett av kravene!**

Alle medlemmer har rett til å foreslå kandidater. Forslaget må inneholde nødvendige opplysninger om arkivet og en begrunnelse for hvorfor nettopp dette arkivet fortjener å bli Årets arkiv. Prisen deles ut under Norsk Arkivråds høstseminar, 29. og 30. november.

- **Forslaget sendes på e-post til Norsk Arkivråd: postmottak@arkivrad.no**

STATUTTER FOR PRISEN:

- Prisen «Årets arkiv» er opprettet av Norsk Arkivråds landsstyre.
- Prisen tildeles et dagligarkiv, arkiv eller samarbeid innen arkivdanning som har vært innovative i å møte brukernes behov. Arkivet må ha en sentral rolle i de(n) virksomheten(e) det er en del av, og blir brukt til å støtte opp om virksomheten(e)s mål. Arkivet må være et godt styringsredskap for virksomheten og bidra aktivt til faglig utvikling i arkiv-miljøet. Framtidsretting, god kunnskapsformidling og markedsføring, brukervennlighet og tilgjengelighet, god dokumentfangst, god service og god ressursutnyttelse kan være kriterier for tildeling av prisen.
Det er tilstrekkelig å oppfylle ett av disse kriteriene for å kunne bli nominert til prisen.
- Prisen er en kunstgjenstand.
- Juryen består av 3–5 personer, utpekt av Norsk Arkivråds landsstyre. Juryens leder er NAs leder. Juryens behandling er konfidensiell og beslutningen kan ikke overprøves.
- Alle medlemmer i Norsk Arkivråd har forslagsrett.
- Prisen kunngjøres i Arkivråd og på Norsk Arkivråds nettsider.
- Norsk Arkivråd dekker om nødvendig reise og opphold for en representant for prisvinneren ved utdeling av prisen. Juryens arbeid legges opp til gitte budsjettrammer.
- Det sittende landsstyre avgjør til enhver tid om prisen fortsatt skal deles ut.

Skeiv i Nordland

✂ av Ida Merethe Jensen, fagleder for formidling ved Arkiv i Nordland

I januar var det duket for Skeiv festaften på Sinus i Stormen konserthus i Bodø. Mangfold var tema for kvelden, og det skulle feires! Publikummere kom til et fullbooket lokale og gledet seg til å høre konferansier Per Sundnes snakke med skeive mennesker med ulike aldre og kjønnsidentiteter. Hvordan har det vært for dem å være skeiv i Nordland?

Bakgrunnen for festkvelden var et ønske om å fortelle om Arkiv i Nordlands innsamling- og dokumentasjonsprosjekt «Skeiv i Nordland» og gi skeive nordlendinger muligheten til å dele sine historier. Inspirasjonen til prosjektet kom etter at Skeivt arkiv året før holdt et innlegg om skeive i arkivene. Vi innså at vi ikke hadde arkiver i vår samling som vi visste stammet fra skeive, eller som hadde en skeiv tematikk. Dette ønsket vi å gjøre noe med.

Skeive mennesker har vært usynliggjort i historisk sammenheng. Kom du til Arkiv i Nordland for et år siden med et ønske om å få kunnskap om skeiv historie, så ville du ikke finne noen spor etter denne gruppen. Det var som om skeive mennesker ikke hadde eksistert. Slik ønsket vi ikke å ha det. Vi søkte og fikk innvilget støtte fra Kulturrådet for å dokumentere denne

// Bilde fra Skeiv festaften. Foto: Arkiv i Nordland //

Illustrasjon: Colourbox

delen av Nordlands historie. Som vi skrev i søknaden: «mangfold i arkivene skaper tilhørighet».

Midlene ble tildelt i juni – akkurat i tide til pride-måneden. Vi ønsket å delta selv om prosjektperioden offisielt ikke startet før i oktober.

Samme helg som vi delte ut pride-buttons på Lundefestivalen på Røst, ble prosjektet aktualisert med skytingen ved London pub og Per på hjørnet i Oslo.

«DET E ET ANGREP PÅ ANNERLEDESHET, PÅ DEM SOM VA DER, MEN OGSÅ ET ANGREP PÅ DÆ OG MÆ OG DEN INNERSTE INNERSTE PERSONEN VI E, OG KEM DET E VI ÆLSKA.»

Intervju med Christian om skytingen i Oslo, 05.10.22

Den påfølgende uken fikk vi en ytterligere påminnelse om viktigheten av prosjektet da et ungt homofilt par ble grovt sjikanert på en uterestaurant i Bodø. Hvis det fantes noen tvil om at dette var et viktig prosjekt, så var denne nå blåst vekk.

Tiden fram til oktober og offisiell prosjektoppstart ble brukt til å promotere prosjektet. Vi ville fortelle hvorfor det er viktig å samle inn historiene til *hele* Nordlands befolkning.

Vi ble blant annet invitert inn på Parkenfestivalen, der vi hadde stand og delte ut buttons og bager. Det ble samlet inn støtteerklæringer til prosjektet og til de skeive i Nordland.

// Bilde av pridebutton. Foto: Arkiv i Nordland //

«VOKSTE OPP SKEIV I BODØ, DA VAR DET IKKE SÅ MYE SYNLIGHET, OG JEG FØLTE MEG VELDIG ALENE OM Å FINNE UT AV MIN LEGNING OG MITT KJØNN. BLIR SÅ GLAD FOR Å SE DERE VÆRE LOUD AND PROUD. TUSEN TAKK! DET KOMMER TIL Å HJELPE MANGE AV OSS.»

Julie, 25 år (Parken 2022)

INNSAMLING AV HISTORIER

Prosjektet skal belyse hvordan det å være skeiv i Nordland har endret seg fra avkriminaliseringen for 50 år siden og frem til i dag. Dette gjør vi ved å intervjuer skeive og få deres personlige historier. Det er også opprettet skjemaløsninger slik at skeive kan sende inn sine historier i skriftlig form. På den måten kan vi skape mulighet for at flere kan få sin historie bevart.

Skjemaløsningen er utformet for at innsender skal kunne sende sin personlige historie sikkert over til Arkiv i Nordland, uten at uvedkommende skal kunne se historien. Det ble lagt få føringer til innhold i historiene, men noen forslag ble lagt ut sammen med skemaet. Disse forslagene inkluderte et ønske om å sette historien i en kontekst, og at det var mulig å skrive om barneår, ungdomstid og hendelser som forandret livet ditt. Det ble også foreslått noen spørsmål

som kunne svares ut, som «når skjønnte du at du var skeiv?», «hvordan kom du ut?» og «hvordan ble det mottatt?».

Vi ønsker å vise bredden og hele spekteret; Nordland fra fjord til fjell, unge som eldre samt hans, hennes, hans og deres skeive historier. Kort sagt hele regnbuen.

Vi er interessert i alle skeive historier, også den som du selv kanskje anser for å være for kjedelig eller lite relevant. Det er like viktig for oss å vise skeive liv som var uproblematisk, som historiene om liv som går ned i de dype daler og opp på de høye tinder.¹

I begynnelsen av mai har vi samlet inn 15 muntlige videoinnspilte livsløpsintervju. Det har vært viktig for oss å samle inn historiene til folk i alle

¹ (<https://arkivinordland.no/arkivmateriale/skeiv-i-nordland/skeiv-i-nordland-min-historie.61507.aspx>)

// Informant Hroar-William Wiik Adelsteen var en av de unge mennene som ble trakassert i Bodø. Foto: Arkiv i Nordland //

aldre og av forskjellige farger i regnbuen. Også den geografiske dimensjonen har vi tatt hensyn til. Nordland er et langstrakt fylke, og det vil være forskjell i erfaringene fra bygd og fra by. Vi har også reist til Oslo for å intervju skeive nordlendinger som har flyttet til hovedstaden for å finne et større miljø av likesinnede.

BRUK AV HISTORIENE

Alle våre intervjuobjekter må skrive under på et samtykkeskjema der bakgrunnen for innsamlingen er forklart. De samtykker til at intervjuet blir Arkiv i Nordlands eiendom, og at vi gjør det tilgjengelig for brukere i tråd med regelverk tilknyttet etikk og personvern.

Det har vært mye oppmerksomhet rundt prosjektet, og Arkiv i Nordland har blitt invitert til å dele våre erfaringer

ger i mange ulike fora. Vi har aktivt brukt utdrag fra intervjuene i disse sammenhengene. Selv om intervjuobjektene i samtykkeerklæringene godkjenner bruk av materialet, har det vært viktig for oss å innhente samtykke i hvert enkelt tilfelle, slik at intervjuobjektene skal føle seg trygge på at vi ikke sprer deres personlige historier i fora som de ikke ønsker.

Felles for intervjuobjektene er at de føler det er viktig at deres historie blir ivarettatt og brukt. Som informanten Marit sa det: «Æ savna noen å se opp til, eller noen som hadde gått veien før mæ. Æ håpa at min historie kan bidra til at det blir lettere for de som kommer etter.»

SKEIVE HISTORIER ER VERD Å FORTELLE

Arkivet vil dokumentere at skeive mennesker alltid har vært her, og at de hører til her, og det vil belyse de utfordringene de har møtt, og løsningene som er kjempet frem.

For å være en del av samfunnet, fullt og helt, må man være synlig. Som Julie sier, det er viktig å være «loud and proud».

Resultatet av prosjektet vil være verdifullt for forskere og historikere, men ikke minst for unge skeive personer. Det å kunne oppdage seg selv i den lokale historien og å finne noen man kan identifisere seg med, kan gi en følelse av å være et verdsatt medlem av samfunnet.

Arkivinstitusjoner har en betydningsfull samfunnsrolle. Inkluderende arkiv, som kan understreke ulike gruppers betydning, er viktige for å bygge forståelse og samhold. Etter prosjektet kan

Arkiv i Nordland vise helt konkret, både for skeive og alle andre, at skeive historier er verdt å fortelle, og at de er like viktige og verdifulle som alle andres. De skeives liv er en selvsagt del av Nordlands historie.

ARKIVINSTITUSJONENES SAMFUNNSROLLE OG INNSAMLINGSPROSJEKTER

Det er stor enighet i samfunnet om at arkivinstitusjonene har et viktig oppdrag. Denne rollen har endret seg over tid, noe som innsamlingsprosjektet Skeiv i Nordland tydelig viser. Ser man på den klassiske arkivvitenskapen, representert av blant andre arkivviter Hilary Jenkinson, så var arkivets bevisfunksjon det viktigste, og ikke arkivenes kulturelle verdi. Arkivene skulle være akkumulerte gjennom en «naturlig» prosess og ikke samlet inn. Hvis vi hadde handlet i tråd med denne arkivtradisjonen, hadde dette prosjektet aldri blitt realisert. Et annet ankepunkt den klassiske arkivvitenskapen ville ha hatt til et slikt prosjekt, er at vi som arkivarer ikke lenger opptre som upartiske voktere av arkivene, men tar en aktiv og kanskje politisk rolle i vårt arbeid som arkivarer, noe som ble ansett som uakseptabelt.

Det at man kan gjennomføre prosjekter som Skeiv i Nordland, og har opprettet institusjoner som Skeivt arkiv, kan på mange måter tilskrives den utviklingen som fant sted fra 1980-tallet, og det nye tankegodset som blant annet postmodernismens teoretikere som Foucault og Jacques Derrida bidro med. Dette skapte nye modeller for å forstå og håndtere arkiv. Arkivene var ikke lenger nøytrale, men uttrykk for stemmer og dermed makt. Arkivaren er ikke lenger først og fremst en passiv vokter og beskytter av arkivene, men en aktiv aktør, tilrettelegger og formidler. Det er denne utviklingen innen arkivfaget som har gjort det mulig for blant annet Arkiv i Nordland til å ta en aktiv rolle knyttet til sine samlinger og initiere et prosjekt som Skeiv i Nordland i tråd med de signaler som er gitt fra politisk nivå i Nordland fylkeskommune. Denne endringen i forståelsen av arkiv førte på 2000-tallet til en diskusjon om hvilken rolle arkivinstitusjonene har spilt og skal spille i samfunnet. Arkivarene har betydelig makt og har dermed stor betydning for hva fremtiden skal vite om fortiden, og arkivarene har en vesentlig rolle i å bestemme hva som skal bevares for ettertiden. ■

Kilder

Derrida, J. *Archive fever. A Freudian impression*. Chicago: University of Chicago press. Hentet fra Jenssen, L. C. og Carstensen, S. (2020) «Kampen om arkivarens sjel. Historieforskningen og arkivvitenskapen – fra partnerskap til kløft» i *Historisk tidsskrift* vol. 99 utg. 3.
Foucault, M. (1992) *The Archeology of knowledge and the discourse on language*. Pantheon, New York. Hentet i Valderhaug, G. *Fotnote eller tekst? Arkiv og arkivarer i det 21. århundret*. ABM-media 2011
Jenkinson, S. H. (2003) *Selected writings of Sir Hilary Jenkinson*. (Archival classics reprints) Society of American Archivists, Chicago. Hentet i Valderhaug, G. *Fotnote eller tekst? Arkiv og arkivarer i det 21. århundret*. ABM-media 2011
Skeiv i Nordland, innsamlingsprosjekt (2022-2023), Arkiv i Nordland

Kompetansenettverk for fremtidens dokumentasjon

SØK STIPEND

► NORSK ARKIVRÅD DELER TO GANGER I ÅRET UT STIPEND

Det kan søkes om midler i tre kategorier:

- medlemsstipend
- studiestipend
- forsknings- og utviklingsmidler

Alle medlemmer kan søke om stipend til faglig utvikling, f.eks. deltakelse på kurs og konferanser, studieturer og arkivutdanning med innhold som er relevant for arbeid i dokumentasjonsforvaltning hos en virksomhet.

Det kan også søkes om forsknings- og utviklingsmidler. Prosjektets formål må være å bidra til metodeutvikling, forskning og utvikling innen dokumentasjonsforvaltning eller til kunnskap om hvordan dokumentasjonsforvaltning inngår i forvaltning, eller evner å belyse dens samfunnsmessige betydning.

Søkere må ha vært medlem i Norsk Arkivråd minst 15 måneder ved søknadsfristens utløp.

Søknadsfrist er 25. september.

► Her finner du utfyllende informasjon og søknadsskjemaene:

<https://arkivrad.no/sok-stipend>

Felles klassifikasjon for kommunesektoren

✚ av Stephanie Løvenskiold, redaktør for Nasjonal tjenestekatalog, Kommuneregisteret og KF Delegeringsreglement, KF

I private virksomheter eller i en statlig etat må man stort sett utvikle og vedlikeholde hvert sitt klassifikasjonssystem. Alle kommuner har de samme oppgavene. Det gir derfor ingen mening at kommunene skal gjøre det hver for seg. Her kommer KF inn: Vårt oppdrag er å tilby løsninger og innhold som alle kan ta i bruk.

Det kan være en fordel i denne type prosjekter å ha kommunekunnskap, men likevel ikke være påvirket av forskjellene mellom kommuner, mellom styreformer eller mellom organisasjonsstrukturer. KF har derfor en prosjektleder-rolle hvor vi jobber tett kommuner og fylkeskommuner samt arkivfaglige eksperter.

KORT OM EMNEBASERTE KLASSIFIKASJONSKODER

De emnebaserte kodene har blitt revurdert hvert fjerde år i samarbeid med en redaksjonsgruppe bestående av kommuner og fylkeskommuner. Kommunene betaler en årlig lisens for bruk av kodene, og de brukes av nesten alle kommuner og fylkeskommuner, i tillegg til enkelte kommunale foretak.

UTFORDRINGER MED EMNEBASERTE KODER

Det har vært noen vanskeligheter med de emnebaserte K-kodene gjennom årene. Blant annet at

- det oppleves som vanskelig og ressurskrevende å klassere entydig og «rett»
- kombinasjonen av Fellesklasse + Fagklasse + Tilleggskode er vanskelig å forstå
- klassifikasjonen brukes ulikt innen kommunen og fra kommune til kommune
- emnebaserte K-koder har blitt veldig detaljerte, og revisjonene som gjøres hvert fjerde år, handler mest om nye detaljeringsnivåer

Funksjonsbaserte K-koder kan potensielt løse noen av disse vanskelighetene.

HVA ER FUNKSJONSBASERT KLASSIFIKASJONSSYSTEM?

I stedet for å se på hva et dokument handler om, skal vi finne ut hvorfor et dokument er laget, eller hvorfor en

handling er utført: Hva er det virksomheten driver med? Hva er prosessene og aktivitetene i virksomheten?

Når vi har kartlagt og systematisert funksjonene, kan de fungere som knager hvor vi kan henge fra oss dokumentasjon eller transaksjoner vi gjør. Vi behøver ikke gå så dypt inn i innholdet i dokumentasjonen så lenge vi klarer å koble den til rett arbeidsprosess i kommunen.

GEVINSTENE KAN VÆRE

Strukturen er mer generisk og mindre avhengig av den enkelte arkivar. Dokumentasjonen tjener som et bevis på en aktivitet, knyttes til aktiviteten som en meningsfull metadata og gjenfinnes også gjennom å søke opp aktivitet. Eksempler på en aktivitet kan være kontrollaktiviteter, klagebehandling eller saksbehandling.

En oversikt over alle funksjonene i virksomheten gir en gevinst i seg selv ved at den kan brukes som felles språk i kommunikasjon mellom fagsystemer. Vi vet jo at arkiverings- og journaltankegangen er i endring, og at hvert fagsystem på sikt vil ivareta bevaringsfunksjoner og journalføring. Et felles språk vil være en viktig brikke i dette arbeidet. Kommuner eller IKT-samarbeid som i disse dager driver tjenestekartlegging er veldig interessert i å få tilgang til det generiske systemet for kommunens aktiviteter som funksjonsbaserte K-koder er.

HVORDAN KOMME I GANG

Alle virksomheter må starte med en kartlegging av virksomhetens kjernefunksjoner og aktiviteter. For kommunene er denne omfattende jobben allerede gjort gjennom K-koder.

Funksjonsbaserte K-koder har tre hovedområder:

1. Ledelsesfunksjoner
2. Støttefunksjoner
3. Kjernefunksjoner

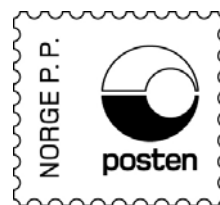
Hvert hovedområde er delt videre inn i et funksjonsområde. Et funksjonsområde kan være Videregående skole eller Barneverntjeneste. Også Anskaffelse eller Personalforvaltning. Funksjonsområdet er videre delt inn i arbeidsprosesser og til slutt gitt en beskrivelse i form av hvilke aktiviteter som definerer arbeidsprosessen.

En arkivar kan søke på alle nivåer. Vi kan søke på ordet *klage* eller på ordet *barn* og få opp de arbeidsprosessene som gir tjenester til barn eller hvor klagebehandling er en del.

ET LEVENDE RAMMEVERK

Nå knytter vi også lovverk og KOSTRA-funksjoner til K-kodene. Det betyr at vi også kan søke på en KOSTRA-funksjon og se hvilke arbeidsprosesser som er koblet til utgiftspostene i funksjonen. Eller vi kan søke opp opplæringslova og få opp alle arbeidsprosesser knyttet til læringer, transportordninger, tverrfaglig samarbeid eller opplæringen.

Dette er et stort arbeid, og vi er på ingen måte ferdig, men vi har begynt på et overordnet nivå og graver oss sakte, men sikkert nedover i materien. Vi samarbeider en del med Viken fylkeskommune, som bruker K-kodene i sitt arbeid med kvalitetssystem og tjenestekartlegging. ■

Returadresse:
Norsk Arkivråd
Maridalsveien 3
0178 Oslo, Norway

norsk arkivråd

www.arkivrad.no